

NÉPRAJZI HÍREK

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG TÁJÉKOZTATÓJA

IX. ÉVFOLYAM 1–2. SZÁM

BUDAPEST 1980.

Szerkesztő: Gráfik Imre
Selmeczi Kovács Attila

Szerkesztőségi titkár: Kara Tiborné

Szerkesztőségi cím: 1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

ISSN 0133–8021

Kiadja: a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Tálasi István
Engedélyszám: III/SZI/426/1980.

8011515 MTA KESZ Sokszorosító, Budapest. F. v.: dr. Héczey Lászlóné

TÁRSASÁGI HÍREK

A Magyar Néprajzi Társaság ünnepi plenáris ülése

1979. december 5-én a Magyar Tudományos Akadémián tartotta meg a Magyar Néprajzi Társaság megalakulásának 90. évfordulóját megünneplő plenáris ülését. Tálasi István akadémikus megleghangú elnöki megnyitója után Voigt Vilmos, az ELTE Folklor Tanszékének tanszékvezető docense *A 90 esztendő Magyar Néprajzi Társaság* című ünnepi beszédében széles áttekintést nyújtott nagymúltú Társaságunk eredményeiről és feladatairól is. Az emelkedett hangulatú ünnepi ülés Kodály Zoltán, Társaságunk egykori védnöke *Galántai táncok* című zeneművének meghallgatásával zárult.

A székelység eredete a nyelvtudomány szemszögéből Benkő Loránd akadémikus előadása a Néprajzi Társaságban

A január 16-án, a Társaság plenáris ülésén elhangzott előadás új, de máris leszűrődött eredményeket ismertetett, amelyekről előzőleg az MTA Középkori Történeti Munkaközösségben és a Kőrösi Csoma Társaságban is hallhattak az érdeklődők.

Benkő Loránd hangsúlyozta, hogy vizsgálataihoz tömeges nyelvi anyag (nyelvjárási jellegzetességek, földrajzi és személynevek, nyelvtani szerkesztés, szókincs, hangállomány) áll rendelkezésére. A sokféle nyelvi tény azt bizonyítja, hogy a keleti, erdélyi székelység nyelvileg nem egységes, hanem három csoportra tagolódik: 1. háromszéki–csiki–gyergyói; 2. udvarhelyi; 3. marosszéki területekre. A nyelvi tények azt is kijelölik, hogy hol éltek a korábbi évszázadokban a székelyek. Benkő Loránd olyan táji csoportokat mutatott ki, amelyeknek a székelyekkel való rokonságáról, pontosabban székely voltáról eddig nem tudtunk: a valkói székelység (Duna–Dráva–Száva közt, Baranya megye egy részében); a Kassától délre eső csoport (Abaúj, Hernád völgye, egykori füzéri járás területe) — illetve, ahol a székelységet korábban is gyanítottuk, vagy éppen történeti adatok szóltak róluk: Nyugat-Magyarországon (Örség és Örvidék; Pozsony-Moson).

Az előadó részletesen beszélt arról, hogy az egyes vidékek székely csoportjai a keleti székelység mely alcsoportjaival mutatnak összefüggést, milyen nyelvi tényekkel alátámaszthatóan. Végül Benkő Loránd azon véleményének adott kifejezést, hogy a székelység eredetét nem kell más etnikumban keresni: abban az időben t.i., amelyből ezek a nyelvi jelen-

ségek kimutathatóak, a székelyek teljes mértékben magyar nyelvűek voltak, azaz a székelység magyar származású.

Földes László

A Folklór Szakosztály munkájáról

A Magyar Néprajzi Társaság Folklór Szakosztálya az 1979–80-as évre olyan üléseket tervezett, amelyek összevontan, egy-egy módszertani, elméleti kérdés köré csoportosítva adnak képet a folklorisztikai kutatásunk különböző ágaiban érvényesülő hasonló tendenciákról. Az év folyamán tartott két (novemberi és februári) szakosztályi ülésen összesen hat előadás hangzott el az *egyéniségvizsgálat* szempontjait is alkalmazó kutatásokról a társadalomnéprajz, a népmese, a népköltészet, a népzene és a néptánc témaköréből. A cél ez esetben az volt, hogy újra rámutassunk folklorisztikánkat különösen jellemző sajátos módszer érvényesülésére, s alkalmat adjunk bizonyos újabb eredmények áttekintésére, szembesítésére. A tematikai többrétegűség egyúttal a szakosztályi ülések iránti szélesebb érdeklődés felkeltését is szolgálta.

Morvay Judit az *Egyén és közösség* c. előadásában a mai magyar faluban egyre inkább elszigetelődő, anakronisztikussá váló hagyományos magatartásformák egyéni továbbélésének eseteit elemezte. Ezek érvényesülése az idős asszonyok életében gyakran sajnálatos konfliktusok forrásává válik.

Olsvai Imre két déldunántúli (somogyi és baranyai) pásztor hasonló közösségi hagyományból táplálkozó dallamkincsének és előadásmódjának az egyéniségükből fakadó szétágazását mutatja be bő illusztrációkkal.

Martin György szerint két kiváló erdélyi (kalotaszegi és Maros-Küküllő-közi) férfitáncos azonos típusú táncának formai, stílusbeli eltéréseit elsősorban szűkebb etnikai-regionális környezetük viszonylag zárt hagyománya határozta meg, melynek mindkettő kiemelkedő tehetségű összefoglalói.

Küllös Imola egy Baranyába települt moldvai csángó (Gajcsána-Egyházaskozár) népénekes egyéniségének bemutatása kapcsán a gyűjtők és az utóbbi évek szerepléseinek öntudatosító hatását, s a lírai szövegrészlet tudatos gyarapításának jelenségét mutatta ki.

Kovács Ágnes egy bukovinai (Andrásfalva–Kakasd) székely mese-mondó asszony példáján a hagyományos és olvasott mesekincs sajátos, új funkcióban – az óvodai mesélésben – való alkalmazásáról nyújtott képet.

Voigt Vilmos a magyar népmese egyéniségkutató módszerének eddigi nemzetközi visszhangjáról számolt be.

Az egyéniségvizsgálat módszerét folklorisztikánk minden ágának intenzívebb kutatásaiban – kimondva, vagy kimondatlanul – szükségszerűen alkalmazták, hiszen a gyűjtés, rendszerezés, értelmezés, közreadás során magától értetődően vetődik fel ez a szempont. A csak egy-egy előadással érzékeltetett folklórágakban (népköltészet, népzene, néptánc) is jóval nagyobb arányban folyt vagy folyik ilyen jellegű munka, nem beszélve a sorozatunkból kimaradt tárgyformáló népművészet, díszítőművészet területéről. Ennek megfelelő tudatosítására, a gyakorlati tanulságok és elméleti eredmények általánosítására azonban még szükség van.

Az Ortutay Gyula kezdeményezése nyomán kialakult magyar mesekutató iskola módszeréről a nemzetközi szakirodalom csak jelentős késéssel értesült, de a ma már jóval átfogóbb, az egész folklórra kiterjedő alkalmazás eredményeinek felmérése, közreadása és értékelése még itthon is várat magára.

Martin György

Ártéri gazdálkodás a Tiszazugban

Előadás az Anyagi Kultúra Szakosztályban

Közel egy évtizede folyik hazánk néprajzi térképén fehér foltként mutatkozó Tiszazug néprajzi kutatása. Barna Gábor tudományos kutató és Szabó László kandidátus, a szolnoki múzeum tudományos főmunkatársa vezetésével minden nyáron több hetes gyűjtőtábor dolgozik egy-egy téma feltárásán. A kutatást a Szolnok megyei Tanács és a kunszentmártoni Járási Hivatal finanszírozza, központja a tiszakürti alkotótáborral egy helyen van. Eddig többek között a földművelés, az állattartás, a szőlőkultúra, a víz szerepe Tiszazug életében c. komplex témákat vizsgáltuk. Rendszerint 15–20 kutató – társadalmi gyűjtők, főiskolások, egyetemisták és múzeológusok – vettek részt a munkában. Ki-ki a számára kijelölt vagy választott témát kutatta. Ennek során terelődött a figyelem az ártérre, erre a gazdaságilag sokrétűen hasznosított területre.

Külön hangsúlyt adott a vizsgálatnak, hogy a gátak közé szorított folyók, a Tisza és a Körös árterülete nagyobb változás nélkül megőrizte azokat az élési lehetőségeket, amelyek korábban az egész Alföldre jellemzőek voltak. Olyan jelenségeket lehetett megfigyelni, amilyeneket pl. Szűcs Sándor vagy Györffy István mint múltat írt le.

Az ártéri szántók, szőlők, gyümölcsösök, legelők, kaszálók, erdők, fűzeskertek valamint a holtágak nádasainak, gyékényeseinek halászati, vadfogási lehetőségei estek a vizsgálódásom körébe. Tanulságos az, hogy az ártéri földhasználat rendje feudális örökségeket őriz napjainkig.

Az ártéren kevés szántóföld volt. Gyakran fenyegette őket az áradás,

ezért olyan növényekkel hasznosították, amelyek vagy eltűrték az árvizet, vagy rövid tenyészidejük lévén az árvíz után is vethetők voltak, pl. a *köles* vagy a *száznapos kukorica*. — Az ártéri legelő és kaszáló szoros kapcsolatban van az állattartással, amelyik fontos kérdése a néprajztudománynak.

Nagy figyelmet szenteltünk az ártéri szőlőknek és a gyümölcsösöknek. Sok olyan szőlőfajtát találtunk (*ripária, ananász* stb.), amelyek máshol már nem találhatók meg. Gyakori, hogy ezeket élő fára felfuttatták, s a termést onnan szüretelték le. Az ártéri gyümölcsösök is sok régi fajtát őriznek, amelyek máshol már nem találhatók meg. Kb. 30–40 féle almát, 10–15 féle körtét, 5–10 fajta szilvát sikerült megismerni. Nagy szerepe volt a tutajozásnak, amelyik révén Máramarosnak, Szatmárnak, Beregnek a gyümölcskultúrája is megjelent a Tiszazugban.

Vizsgálatunk kiterjedt a gyűjtögetés, zsákmányolás és vadfogás kérdéseire, illetve a halászat kezdetleges eljárásaira. Kiterjesztettük kutatásunkat a holtágak területére is, hiszen ezek az eljárások elsősorban nem az élő víz mellett találhatók meg. Kutattuk a gyékénynek és a nádnak a szerepét, gazdasági jelentőségét. Nem kerülték el a figyelmünket az ártér gyógynövényei sem. Erről a témáról 1978-ban egyik munkatársunk, Csetényi Mihályné csépai tanár magasan kiemelkedő szintű pályamunkát készített. Gazdag, szép anyagot tártunk fel az ártéri méhészettel kapcsolatban, különösen a fák odvában élő méhek mézének begyűjtéséről.

Munkánk elején tartunk még. Tanulságos, hogy az évszázadok gyakorlatára az ártéri gazdálkodás keretei között maradt fenn napjainkig. Ma, amikor a nagyüzemi gazdálkodás a hagyományos technikákat és eljárásokat kiküszöbölte, a kutató etnográfusnak nagy öröme szolgál, hogy ilyen sok archaikumot őrző területre bukkanhat.

Bellon Tibor

Tokarev professzor köszöntése

Szergej Alexandrovics Tokarev professzor, a Magyar Néprajzi Társaság külföldi tiszteleti tagja, a moszkvai N. N. Mikluho–Maklaj Néprajzi Intézet Európai Osztályának vezetője, a Lomonoszov Egyetem volt tanszékvezető tanára 1979. december 29-én töltötte be 80. életévét, és ünnepelte tudományos munkásságának 55. évfordulóját. Ez alkalommal testvérintézményünk nagyszabású ünnepséget rendezett a szovjet néprajztudomány doyenje tiszteletére, aki idős kora ellenére ma is az egyik legaktívabb és legtöbbet publikáló néprajztudósnak számít hazájában.

Az orosz kultúra egyik kiemelkedő időszakában, a századfordulón,

1899-ben született Jasznaja-Poljanában L. N. Tolsztoj birtokának közvetlen közelében. A híres író gyermekkorában gyakran látta és kezének simogatását még közvetlenül érezte. Az Októberi Forradalom idején érettségizett Sz. A. Tokarev. Orosz klasszikus gimnáziumba járt, így sajátította el még szinte gyermekfővel a latin és görög mellett a nagy világnyelveket. Széles körű nyelvtudását kollégái közül kevesen tudták túlszárnyalni mind a mai napig. Tevékenységét tanítóként kezdte és ez a körülmény úgylátszik végleg meghatározta további sorsát, ő lett ugyanis a szovjet néprajzosok tanítóatyja, a marxista szovjet etnológia egyik megalapítója. Jelenleg a Szovjetunióban dolgozó néhány száz néprajzkutató többsége az ő keze alatt nőtt fel a Lomonoszov-egyetem néprajzi tanszékén, amelynek 1973-ig volt a vezetője. 1925-ben fejezte be az egyetemi tanulmányait, tíz évre rá kiterjedt tudományos munkássága alapján odaítélték neki a kandidátusi fokozatot. Öt évvel később megvédte akadémiai doktori disszertációját, amelynek címe: *A jakutok társadalmi rendszere a XVIII–XIX. században*. Ezekben az években tudományos főmunkatársként dolgozott az akkor még Moszkvában működő Szovjetunió Népeinek Etnográfiai Múzeumában, ahol majd később a gyarmati országokkal foglalkozó osztály vezetője lett, közben a néprajzi tanszéken tanított. 1943-ban Sík Endrével együtt, aki a szovjet afrikánisztika egyik megalapítójának számít, Tolszov vezetése alatt megalakuló N. N. Mikluho-Maklaj Néprajzi Intézetbe került.

A háború után Olaszországban és Jugoszláviában járt, részt vett a két ország közötti határvita rendezésében. A. M. Zolotarjov tragikus halála következtében ő veszi át az Ausztrália és Oceánia népeivel foglalkozó osztály vezetését. Mint ismeretes a *Világ népei* húsz kötetes sorozat Ausztrália monográfiáját majdnem teljes egészben Sz. A. Tokarev írta. Az ötvenes években hosszú ideig a berlini és lipcei egyetemen ad elő német nyelven. Ez évek termése az 1958-ban megjelent *Szovjetunió népeinek etnográfija* c. vaskos kötet. 1957-től kezdve – N. N. Csebokszarov Kínába való utazása miatt – ő vette át az európai népekkel foglalkozó osztályt, amelynek mindezidáig a vezetője. Szibéria, Ausztrália és Európa népein kívül Tokarev professzor sokat foglalkozott általános vallás-etnológiával is. E témakörben három monográfiája mellett jó félszáznyi cikket írt. Valószínűleg ebben a családi hagyomány is szerepet játszhatott, ugyanis anyai dédnagyapja moszkvai pátriárka volt. Szinte minden európai nyelvre lefordították a magyarul *Vallás és történelem* címen megjelenő összefoglaló munkáját (Budapest, 1966). Széles körű tudományos tevékenységére jellemző, hogy a felsorolt kérdéskörökön kívül még intenzíven foglalkozott az etnogenetika elvi problémáival, valamint ő indította el a szovjet kutatásban kibontakozó és sok érdekes eredményt produkáló

etnikum-elmélet vitát. 1966-ban jelent meg az *Orosz néprajz története* c. könyve, a múlt években pedig az egyetemes néprajz történetéről írott kétkötetes nagyszabású munkája. 1970. szeptemberében Magyarországon is járt. A francia néprajzzal foglalkozó előadását a Népi Kultúra – Népi Társadalom évkönyvben olvashatjuk. Hazáján kívül a szocialista országokban, így Magyarországon is, valamint Angliában, Franciaországban, továbbá a harmadik világ országaiban számos tanítványa tevékenykedik az etnológia területén.

Tudományos munkásságának többszáz tételből álló bibliográfiáját a Szovjetszkaja Etnografija 1980. évi 3. száma közli (182–188. lapon).

Veres Péter

TUDOMÁNYOS TANÁCSKOZÁSOK

A Nemzetközi Kárpát–Balkán Bizottság jubileumi konferenciája (Kraków–Mogilany 1979. X. 8–12.)

A jelzett időpontban nagyszabású (60 résztvevő) konferenciát rendezett a lengyel Bizottság, karöltve a Lengyel Tudományos Akadémia etnológiai tudományok bizottságával és a łódzi egyetem néprajzi tan-
székével.

A konferencián az üdvözlések után plenáris beszámolók és előadások hangzottak el. V. Frolec főtitkár a Bizottság 20 éves tevékenységét, A. Primowski (a hiányzó W. Hadzsiniokolov helyett) a bolgár, J. Botik a csehszlovák, Földes László (Gunda Béla helyett) a magyar, N. N. Gracianszkaja a szovjet, M. Gładysz a lengyel, J. Vláduťiu a román kutatásokat ismertette.

B. Kopczyńska-Jaworska a kárpáti magashegyi pásztorkodás, V. Frolec pedig a népi étkezés kutatásának feladatairól értekezett (mindkettő megjelent német és orosz nyelven: *Carpatobalcanica VIII/1*. Bratislava 1978.).

Továbbá több lengyel kiselőadás hangzott el; mint a népi építkezés műemlékvédelme a Lengyel-Kárpátokban (F. Midura), kisvárosok és gorál falvak műveltségmorfológiája (A. Szyfer), település és társadalmi-kulturális formálódás (T. Dobrowolska), kárpáti vonatkozású kutatások és tárgydokumentációk a varsói illetve a krakkói néprajzi múzeumban (K. Makulski és A. Rataj).

Ezt követően a konferencia párhuzamosan három szekcióban folytatta munkáját. A *Folklór-Szekcióban* a gorál zenéről (A. Szurmiak-Bogucka), a lengyel betyárfolklór kutatásáról (T. Komorowska) hangzott el előadás, illetve egy beszámoló a Bieszcсадok-beli folklór-gyűjtésről (A. Szafasńa). Legfontosabbnak azonban a neves szovjet folklórlista, B. Putilov és a csehszlovák V. Gašparikova szintetizáló előadása bizonyult, melyek eredményeként a két kutatót megbízták a távlati kutatások programjának, módszertanának kidolgozására. A *Pásztorkodás Szekcióban* I. Vláduťiu a kárpáti pásztorepítkezésről (különös tekintettel a sztinákra—esztenákra és földrajzilag-kulturálisan a román anyagra); N. Dunăre a „penduláris pásztorkodásról”; Földes L. a transhumanceról; J. Štika a kosárról és kosarazásról; V. Marinov a karakacsán szokásokról; A. Primovski a bulgáriai havasi juhászatról; W. Jostowa a lengyel Árva kosarazó esztenázásáról adott elő. Elmaradt viszont J. Podolák: *Tejgazdaság a Kárpátokban* c. előadása, minthogy a konferencián J. Podolák sajnálatosan nem tudott

részt venni. Úgyszintén elmaradt a párizsi G. Collomb professzor meghirdetett előadása is. A Pásztorkodás Szekció előadásából készülő kötet szerkesztését és az elhangzott javaslatok alapján valamilyen szintetizáló feldolgozás tervének elkészítését B. Jaworska vállalta magára.

Eleve zsúfolt programú volt az *Építkezés Szekció*. Itt – eltekintve V. Frolec említett plenáris előadásától – a bevezetést J. Czajkowski problémavázolása (*Népi építkezés a Lengyel Kárpátokban*) jelentette. Egyes lengyel résztémákkal vagy táji vizsgálatokkal csatlakozott J. Bohdanowicz (a Lengyel-Kárpátok építkezése a Lengyel Néprajzi Atlasz tükrében); M. Gładyszowa (egyes kiválasztott tájak); W. Jostowa (a Podhale, azaz a Lengyel-Tátraalja); D. Tylkowa (Szandeci Beszkidek). A bolgár B. Georgijeva a rodopei házzal; J. Vařeka a kárpáti házkerület morva- és csehországi kapcsolódásaival; Bődi Erzsébet a Zempléni hegység építkezésével; A. Kunczyńska-Iracka a szakrális kisépítményekkel; J. Olejnik a szlovák Magas-Tátra építkezéssel kapcsolatos hiedelmekkel-mágiákkal foglalkozott. Az építkezés-kutatás további szervezése V. Frolec-re hárult.

Az előadóprogram után a résztvevőket a különben is rendkívül vendégszerető és gondos lengyel szervezők egésznapos dél-lengyelországi autóbussz-túrára vitték, s ennek keretében megtekintettük a Nowy Sanced-i regionális skanzennek főleg a társadalmi-vagyoni rétegződés szempontjait rendkívül szuggesztíven tükröző építményeit, házbelsőit.

Földes László

A Nemzetközi Kárpát–Balkán Bizottság elnökségi ülése és határozatai

A jubileumi (1959–1979) konferencia alkalmából a Nemzetközi Bizottság elnöksége ülést tartott. Résztvevők: Bulgária: Bagra Georgieva, V. Marinov, A. Primovszki; Csehszlovákia: J. Botik, Božena Filova, Vera Gašparikova, V. Frolec; Lengyelország: Maria Biernacka, M. Gładysz, Bronisława Kopczyńska-Jaworska, Anna Kutrzeba-Pojnarowa, Danuta Tylkowa; Magyarország: Földes László; Szovjetunió: V. Bromlej, Natalja Gracianszkaja, B. Putilov. Romániából – mint hangsúlyozták – „megfigyelőként” N. Dunăre és I. Vlăduțiu.

Az elnökség 1. elfogadta a nemzetközi titkárság 1975–79 közti időszakban végzett tevékenységéről szóló jelentést. 2. Jóváhagyta három szekció: népi építkezés, pásztorkodás, betyár-zbojnik folklór terveit, s a tervezett szintetikus kötetek szerkesztőit (a fenti szekcióülések elnökeit) megerősítette ezen tisztségükben. 3. A csehszlovák szekció

1980-ban az előbbi három téma kutatói számára kisebbarányú munka-értekezletet szervez. 4. Fenti témakörökhöz elkészülnek előzetesen a nemzeti válogatott bibliográfiai összeállítások. 5. A magyar szekció hozzáfog a tanya- és szállás-problematika kidolgozásához. 6. A Krakkó-Mogilany-i konferencia anyagát a lengyelek kiadják. 7. A propagandáról, 8. tervezett konferenciákról állást foglalt. 9. Szorosabb együttműködés kívánatos a nyelvészekkel. 10. A nemzeti szekcióknak további albizottságok felállítását javasolják, t.i. további témákra. 11. Az elnökség alátámasztja a lengyel szekció törekvését Kárpátokkal foglalkozó kutató csoport alapításáról. 12. Köszönetet nyilvánított a lengyel szekciónak a jubileumi konferencia nagyvonalú megszervezéséért.

A nemzetközi elnökség 1980-ban Csehszlovákiában, 1982-ben Magyarországon, 1984-ben a Szovjetunióban tartja ülését, kapcsolódva a konferenciákhoz.

Földes László

Konferencia a finnugor népekről

1979. június 26–29. között a szovjet kutatók konferenciát tartottak az V. Nemzetközi Finnugor Kongresszusra való készülés jegyében a Komi Autonóm Köztársaság fővárosában. Az előadások téziseit előzetesen megjelentették (Voproszű finnugrovigvenyija I–II. Sziktivkár, 1979). A hazai kutatók számára különösebb érdeklődésre tarthatnak számot a rokon népeink kultúráját ismertető következő néprajzi jellegű előadások: V. E. Vladikin: Az archaikus votják rítusok pogány szimbolikája; Z. I. Etoeva: A vepszék és a déli karélok etnokulturális kapcsolata; L. V. Homics: A nyenyecék samanizmusa; T. J. Linnus: A livek mezőgazdasága; M. Ja. Zsornyickaja: A Szovjetunió finnugor népeinek táncai; S. F. Muhamedjarov: A Volga- és Uralvidék finnugor és török népei etnokulturális kapcsolatának periodizációja; B. M. Kulemzin: Az osztjákok halász-vadász tevékenységével kapcsolatos szokások funkciója; G. A. Szepeev: A volgai finnugor népek etnokulturális kapcsolata; I. I. Sangina: Az orosz és finnségi népek kulturális és történeti kapcsolatának tükröződése az orosz népi hímzésben; A. Ju. Peterson: Az észtek mezőgazdaságának tradicionális vonásai; K. I. Kozlova: A szoszvai voguiok etnokulturális kapcsolatai a szomszéd népekkel.

Veres Péter

A mai prózai népköltészet műfajai

A Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete és a Szlovák Néprajzi Társaság 1979. október 29–31. között konferenciát rendezett Smolenicében. Ezen elsősorban a pozsonyi, brnoi, prágai néprajzi intézetek munkatársai, valamint az egyetemek és főiskolák folklorista oktatói vettek részt. Több mint húsz előadásra került sor, három téma körül: a nem-mesei műfajok kérdéseit, a mai élő elbeszélő műfajok kommunikációjának kutatását, valamint a prózai népköltészet és a gyermeki befogadás jelenségeit vizsgálták. A szeminárium-jellegű megbeszéléseket témánként egy-egy áttekintő referátum vezette be, a viták is közösen folytak. Igen nagy anyagismeretről, a modern folklór jelenségek iránti érdeklődésről tanúskodó előadásokból és vitákból kiderült, hogy a csehszlovák folkloristák intenzíven foglalkoznak az átmeneti műfajok kérdéseivel, a félnépi folklór témáival is. Módszertanilag a szerkesztés, az előadás, a nyitott és a zárt formák, a szóbeliség és írásbeliség elsődleges, valamint másodlagos formái álltak az érdeklődés előterében. A konferencia alkalmával került sor a *Folklorismus Bulletin* szerkesztőségének ülésére, ezen a további feladatokat beszélték meg. A jövő években a szlovák folkloristák a parömiológia, majd a folklorizmus köréből rendeznek konferenciát illetve nagyobb kongresszust. Ezen is számítanak a környező országok folkloristáinak részvételére. E konferencia anyagát szlovákul jelentetik meg.

Voigt Vilmos

Folklór és etnográfia

Az MTA Néprajzi Kutató Csoport Folklór Osztálya 1979. november 27–28-án kétnapos szimpoziumot rendezett a folklór és az etnográfia kapcsolatának témakörében. A folkloristákat és az anyagi kultúra kutatókat egyaránt érdeklő tanácskozáson a következő előadások hangzottak el.

Hofer Tamás a tárgyak szellemi kiterjedéséről beszélt. Többek között utalt arra, hogy a körülöttünk lévő tárgyakkal szinte naplót vezetünk életünk során, és pl. a kelengye az egész életre, sőt a halál alkalmára is kidolgozott ritusprogramot jelentett.

Takács Lajos a mondák speciális csoportját világította meg a határmondákról szóló előadásában. Foglalkozott keletkezésük körülményeivel, a határtisztelet jelentőségével, amit gazdag történeti adatokkal támasztott alá.

Zsigmond Gábor Herman Antal és **Katona Lajos** kiadatlan levele-

zéséről emlékezett meg, szemelvényeket közölve máig érvényes tudományos megállapításaikból.

Földesné Györgyi Erzsébet a múzeumi tárgyi gyűjtemények folklór értékéről beszélt, így pl. a használati tárgyaknak a népszokásokban való felhasználásáról, a speciális célokra készült tárgyokról, amelyeknél különös jelentősége volt a díszítésnek.

Hoppál Mihály az ételek elosztási módjaival mint az embereknek a társadalmi struktúrában elfoglalt helyét tükröző jelrendszerrel foglalkozott, utalva a lakodalmi táplálkozásnak e tekintetben érvényesülő különleges voltára.

Kisbán Eszter az innovációnak és a néprajzkutatásban vizsgálati módszerként való alkalmazásának elméleti kérdéseit elemezte.

Kiss Mária a délszláv népszokások és hiedelmek kiragadott példáin (marhaszentelés, tuskóégetés, ünnepi kenyér) mutatta be, hogyan alakulnak át a szokások a gazdálkodási struktúra, az anyagi kultúra és a társadalmi változások következtében.

Tátrai Zsuzsanna a leányélet néprajzi vizsgálatával arra kívánta felhívni a figyelmet, hogy a korosztályok kutatása – mégha folklór természetű kérdéseket vizsgál is – a társadalomnéprajz és az anyagi kultúra kutatás jellegzetes aspektusait sem nélkülözheti.

Pócs Éva a lepény és kenyér elkészítésében és fogyasztásában megmutatkozó kultikus és mágikus elemek szerepéről adott áttekintést, amelyek sok esetben hozzájárulnak a hagyományos technológiák és nyersanyagok továbbéléséhez.

Voigt Vilmos a szovjet tudományos életben zajló folklór – etnográfia vitát ismertette. Ennek teljesebb megismerése végett javasolta a magyar néprajztudomány számára rendszeres értekezletek megtartását.

Jung Károly a kiházásítatlanok halotti koronája szokástárgy kapcsán a liturgikus gyökerekre és az interetnikus kapcsolatokra hívta fel a figyelmet.

Küllös Imola a kéziratos énekeskönyvek latrokról, kalandorokról, katonaszökevényekről szóló dalait vizsgálta, amelyeket az európai vágáns költészet késői változatainak tart. A XVII–XVIII. században kedvelt műfajcsoportot a XIX. században a betyárköltészet váltotta fel.

Bihari Anna és **Szuhay Péter** a néprajzkutatás hazai elméleti és módszertani problémáit vették kritika alá és megpróbálták felvázolni a kutatók új, korszerűbb perspektíváit.

Morvay Judit a paraszti beszédben megnyilvánuló sztereotípiákat mint valamely témával kapcsolatban megnyilatkozó első reakciót vette vizsgálat alá, és megállapította, hogy azok a paraszti gondolkozási struktúra kiértékelt, hagyományos megfogalmazásai.

Verebélyi Kincső a népművészet-kutatás megoldatlan kérdéseit vette számba.

Kovács Ágnes azt vizsgálta, hogy a népmesékben, jelesen Purdi Mihály meséiben hogyan tükröződik a hazai románok anyagi kultúrája és szokásvilága.

Nagy Ilona az eredetmondák szinte kimeríthetetlen bőségű forrásáról, az embert körülvevő világ jelenségeinek e mondatípusban megfogalmazott magyarázatairól beszélt.

Lammel Annamária egy Heves megyei község (Atkár) folklórájának tanulmányozásához az etnográfiai környezet vizsgálatának elengedhetetlen szükségességét bizonyította.

Niedermüller Péter a népszokás-kutatással kapcsolatban értékelte az e kérdésben nélkülözhetetlen folklór és etnográfia kapcsolatát.

Istvánovits Márton a folklórnak mint tudatformának összefüggésrendjét elemezte – tudományszervezeti aspektusból.

A szimpoziumot nagy érdeklődés és vita jellemezte. Öröm és megtiszteltetés volt számunkra Ortutay Zsuzsa jelenléte. Ortutay Gyula folklórt és etnográfiát intézményben is összefoglaló tudománypolitikai tevékenységét, tudós szellemét idézte megnyitó beszédében Bodrogi Tibor valamint Kisbán Eszter elnöki tisztében.

Az előadások és a viták eredményeként az az álláspont alakult ki, hogy a folklór-etnográfia egységes tudomány, az etnikum mindenoldalú megismerésének diszciplínája.

Tátrai Zsuzsanna

Az emberi élet fordulói

Honismereti tanácskozás Kunszentmártonban, 1979. október 25–26.

Az immár hagyományossá vált tiszazugi kutatásokról beszámoló 1979. évi tanácskozás *Az emberi élet fordulói* címet viselte. A kutatásokat is vezető szolnoki Damjanich János Múzeum mellett részt vállaltak a rendezésben a Szolnok megyei Tanács VB. Kunszentmártoni Járási Hivatala, a Hazafias Népfront Kunszentmártoni Nagyközségi Bizottsága, a kunszentmártoni nagyközségi-járási közművelődési intézmények és a TIT szervezet. A tanácskozáson a helyi és megyebeli honismereti gyűjtőkön, a megyei múzeumi szervezet néprajzkutatóin és régészein kívül részt vettek más megyék néprajzkutatói, több néprajzi tanszék, zeneművészeti és -tudományi intézmény, valamint a Néprajzi Múzeum szakemberei.

A jó felépítésű program sokoldalúan mutatta be a címben körvonalazott témát, jó arányban váltakoztatva a jelenségek kis közösségekben való vizsgálatát és az összefoglaló áttekintést nyújtó előadásokat.

A problémafelvető bevezető előadást Bálint Sándor ny. egyetemi tanár tartotta. Kakuk Mátyás kunszentmártoni tanártól a kunszentmártoni személynévtípusokról hallottunk, a XVIII. század első felének anyakönyvei alapján. Csetényi Mihályné csépai általános iskolai tanár a bába munkájáról szóló, az Országos Néprajzi Gyűjtőpályázaton díjat nyert munkáját mutatta be. Mohácsi Lászlóné ny. iskolaigazgató a tiszasasi és öcsödi keresztelési szokásokat hasonlította össze. Bencze Lászlóné, a debreceni Zeneművészeti Főiskola igazgatóhelyettese gazdag tiszazugi népzenei gyűjtését ismertette, Győrffy Katalin berettyóújfalusi tanár pedig ugyane terület dalos gyermekjátékait. Mindkét zenei tárgyú előadást illusztratív hangzóanyag kísérte. A társadalomnéprajzi előadások között Barna Gábor, a debreceni KLTE tudományos kutatója *Ifjúkori közösségek és szokásaik* címmel adott elő, Őrsi Júlianna karcagi muzeológus a lakodalom társadalmi elemzését végezte el. Szabó László, a szolnoki Damjanich Múzeum tudományos titkára igen érdekes előadást tartott egy kutatlan témáról: a felnőtt és idős életkorral járó szokásokról, magatartási kultúráról a paraszti társadalomban. Felföldi László makói muzeológus a társas összejövetelek zenei és táncagyományát mutatta be.

Az emberi élet elmúlásának témakörében régészeti előadást is hallhattunk: R. Csányi Marietta szolnoki muzeológus az őskori kultúrák temetkezési szokásaival foglalkozott – jó háttérrel készítve ezzel a következő néprajzi előadásoknak. A tiszazugi temetkezési szokásokat Tóth Judit, a KLTE hallgatója ismertette. Hallottunk a kunszentmártoni temetkezési egyletek és halotti társulatok XIX. századi működéséről Józsa László kunszentmártoni általános iskolai tanártól. Mészáros Mihály csépai halottlátó tevékenységét Czövek Judit debreceni tanár ismertette. Novák László nagykorösi múzeumigazgató a tiszazugi temetők sírjeleiről összegezte kutatásait.

Bepillanthattak a résztvevők a szokások mai életébe is. Révfy Erzsébet és Zsiros Ágnes pedagógusok vezetésével a helyi iskolásokból alakult csoportok mutatták be a névadási és házasságkötési ünnepélyek alkalmára készült nagyon kedves, színvonalas műsorukat. Smuta Kálmánné, a Járási Hivatal főmunkatársa beszámolt a mai társadalmi és családi ünnepek megrendezéséről.

Az ülések elnökei: Bálint Sándor ny. egyetemi tanár, Ujváry Zoltán egyetemi tanár és Martin György osztályvezető foglalták össze a tanácskozás eredményeit.

Két jó muzeológiai élménnyel is gyarapodtak a résztvevők. 25-én nyílt meg, Bálint Sándor megnyitó beszéde után *Az emberélet fordulói c.* kiállítás a volt kunszentmártoni börtönépületben. A sok ötlettel megrendezett kiállítás eddig ki nem aknázott lehetőségeket is felhasználva mutat-

ta be a témát. A kiállítást Szabó László rendezte, s külön említést érdemel, milyen sikeresen használták fel az épület sajátos adottságait – a börtöncellákat – kiállítási célokra. A 27-én megrendezett kirándulás keretében láthattuk Nagykőrösön, az Arany János Múzeumban Novák László kiállítását a Duna-Tisza köze faragott fejfáiról, amelyeket a rendezés stílus-korszakokonként mutatott be. A tanulmányi kirándulás programjához hozzátartozott több tiszazugi község megismerése: stílszerűen temetőikben jártunk, de lakodalmi előkészületek tanúi is lehettünk.

Egészében véve, nem is csak a tanácskozás, hanem a komplex rendezvény sokoldalú információ- és élményanyaggal, bőséges útravalóval bocsátotta el a résztvevőket: a Tiszazug szokásanyagának árnyalt, gazdag képeivel. A szervezés mindenben megfelelő volt.

Néhány szóval külön is megemlékezem az azóta eltávozott Bálint Sándor professzor szerepléséről. Főszereplője volt valósággal az egész összejövetelnek, rendkívüli munkabírással látta el elnöki – előadói – kiállításmegnyitói tiszttét, s a tanulmányi kirándulás egyik legérdeklődőbb résztvevője volt. Az ülések utáni esti beszélgetésnek ő volt a központja: beszélt fiatalokáról, pályafutásáról, mestereiről, munkatársairól. A 75. születésnapját ünneplő tudós jól formált elbeszéléseit, köztük kitűnő anekdotákat is – szerencsére magnetofonszalag őrzi. Az utolsó alkalomak egyike volt ez a tanácskozás, amelyen Bálint Sándor professzor a nyilvánosság előtt szerepelt.

Földesné Györgyi Erzsébet

Halottkultusz szimpozium (Nagykőrös, 1980. április 8–10.)

Kiállításmegnyitóval kezdődött Nagykőrösön az a háromnapos tanácskozás, amelyet a MTA Néprajzi Kutató Csoportja és az Arany János Múzeum közösen szervezett. A *Halottkultusz* című kiállítást a Szolnok megyei múzeumok anyagából Szabó László rendezte és nyitotta meg. A konferencia összehívását a halál, a halotti szokások és a temetők iránt napjainkban megnyilvánuló újabb nagyfokú érdeklődés indokolja, s az, hogy kultikus hagyományainknak e fontos része még ezidáig nem került interdiszciplináris összegezésre.

Minden kultúra ritusokkal hangsúlyozza egy-egy tagjának a közösségbe kerülését (születését), felnőtté érését (házasságát) és kiválását (halálát). A temetkezési szokások a leglassabban változó, tehát a legtöbb ősiséget megtartó elemei egy kultúrának, hiszen az elhunytak tisztelete, illetve a visszajáró lelkektől való félelem erősen kötötte az élőket a hagyó-

mány megtartásához. A régmúlt korok temetkezésének megfigyelése, a magyarság ma is élő halottas szokásainak és rokon népeink hagyomány-anyagának összehasonlító elemzése számos tanulsággal járhat. A túlvilági élet hite nyilvánul meg az eltemetés módjában, ugyanakkor az elhunytat a haláltól az eltemetésig körülvevő szokáscselekmények a közösségből való kiválás tényét hangsúlyozzák. A temetkezési szokások vizsgálatakor fölmerülő kérdések megválaszolásában tehát a néprajztudomány csak a régészettel összefogva léphet előre. Ezt fölismerve gyűltek össze Nagykőrösön archeológusok és néprajzkutatók, s próbálták meg összegezni a vizsgálatok eddigi eredményeit.

A tanácskozás résztvevőit **Kaló József**, Nagykőrös Városi Végrehajtó Bizottságának elnökhelyettese köszöntötte.

A szimpozion első egységében – **László Gyula** elnökletével – a régészeti eredményekkel ismerkedett meg a hallgatóság. **László Gyula** bevezető előadását *Jelképek a temetőben* címmel tartotta, majd **Raczkó Pál** ismertette a házba való temetkezés szokásának változatait, hiedelembe-li alapját délkelet-európai leletek alapján. Az archeológiai kutatás sokat vitatott kérdése az ún. lovas temetkezés. **Kerecsi Ágnes** vizsgálatai nyomán az észak-eurázsiai finnugor népek és az oroszok halotti szokásainak ló-kultuszáról kaptunk összehasonlító adatokat. A legnagyobb érdeklődés **H. Tóth Elvira** beszámolóját kísérte, aki a Duna-Tisza köze avar temetői-nek ládás temetkezési formáiról tartott diaképekkel illusztrált előadást. **Kovács Lászlónak** *A honfoglaló magyarok lándzsás temetkezése* című dolgozata a magyar kopjás sírjelölés problematikájához kapcsolódott. **Tettamanti Sarolta** a X–XI. századi Kárpát-medence temetkezési szokásairól, **Selmeczi László** a XIII–XVI. századbeli kun temetkezések kutatásának eredményeiről számolt be.

A tanácskozás második része a néprajztudomány eredményeiről adott képet *Halottkultusz és túlvilági hiedelmek* alcímmel, további három egységben. Elnöki bevezető előadásában **Bodrogi Tibor** foglalta össze – etnológiai megközelítéssel – a gyász és a temetés fontosabb problémáit. **Veres Péter** az obi-ugorok, **Istvánovits Márton** a kaukázusi népek halottkultuszát vizsgálta meg. **Sarosács György** dolgozata az összehasonlító kutatás számára szolgált fontos adatokkal a baranyai horvátok és szerbek temetkezési szokásairól.

A néprajzi előadások második csoportja nagyrészt műfaji szempontból közelítette meg a halotti szokássor egyes elemeit, kitérvén nemcsak a haláltól a torig tartó, de a halottra való emlékezés időszakára is. Az ülés-szaknak ezt a részét **Bálint Sándor** előadása nyitotta meg, aki a *Szögedi nemzet* készülő újabb kötetéből az Alsóváros temetkezési szokásairól szóló fejezetet ismertette. **Katona Imre** a halotti énekköltészet műfajainak

jellemzőit, hasonló és megkülönböztető jegyeit tisztázta. Ehhez szolgált kitűnő példával **Ulmann Péter** az erdélyi Szentegyházasfalu és Kápolnásfalu *éneklő* (virrasztó) hagyományainak bemutatásával. A magyar nyelvterület halottvirrasztókban előadott népi-dramatikus játékaikról **Ujváry Zoltán** tartott előadást. **Szabó László** a szemfedők felhasításának szokását vizsgálta meg néphagyományunkban, analógiákat keresvén az obi-ugorok maszkjaiban, illetve a honfoglalók sírjából előkerült, az arcot vagy a szemet takaró fémlemezekben. Őt követte **Barna Gábor**, aki az ókor és a középkor alvilágjárás-motívumából kiindulva elemezte a halottlátók tevékenységét. **Felföldi László** a halottas tánc funkcionális kérdéseivel, s e táncnak a halottkultuszban napjainkban föllelhető nyomaival foglalkozott. Ezután került felolvasásra **K. Kovács László** dolgozata a magyar néphit lélek- és halálképzetéről.

Az ülészak harmadik napjának néprajzi előadásai – **Hofer Tamás** elnökletével – a temető és a társadalom kapcsolatával, ezen belül különösen a sírjelölés kérdésével és a temetkezés rendjével foglalkoztak. E két problémakör az archeológiai kutatásokban is kiemelkedő szerepű, s elsősorban a honfoglaláskori és középkori temetőink feltárásakor kerül előtérbe. Mivel a kutatás máig sem adott egyértelmű választ a középkori temetők temetkezési rendjének és sírjeleink eredetének kérdésére, itt érezzük jogosnak azt a javaslatot, miszerint hasonló jellegű konferenciákon a régészeti és néprajzi előadásokat az egyes témakörök alapján kellene csoportosítani, amely – a többszempontú elemzés révén – nagymértékben segítené az adott kérdés megválaszolását.

Hofer Tamás bevezetőjében az élő néphagyomány archaikus „sírjeleit”, sírjelölési módjait foglalta össze. **Kunt Ernő** a temető és társadalom összefüggéséből különösen azt a mozzanatot emelte ki, mi módon jelzi az élőknek egy-egy sírjel a közösség elhunyt tagjait. **Novák László** kitért a temetők társadalmi rendszereire, a sírok társadalmi szerepét hangsúlyozta, s részletesen tárgyalta a sír és a sírjelölés formáit a Kárpát-medencében. **Hoppál Mihály** fejfáink keleti eredetének kérdéseiről tartott előadást, **Mándoki László** pedig a sumeni muzulmán temető „illusztrált” sírköveiről számolt be. Egy korábbi hozzászólásban ugyanő mutatta be a Bulgáriában használatos plakát-formájú nyomtatott halotti értesítések változatait. **Örsi Julianna** Karcag és az alföldi mezővárosok nemzetségek szerinti temetkezését, **Tóth Judit** a telkibányai református temető temetkezési rendjét ismertette.

A tanácskozáson résztvevő-előadóként vagy elküldött dolgozatával jelen volt a halottkultusszal, annak egyes elemeivel foglalkozó majd minden hazai kutatónk, s a három nap folyamán több előre bejelentkezett hozzászóló is szót kapott. A program igen tartalmas és igen sűrű volt,

összesen 26 előadás hangzott el. A jól sikerült, színvonalas konferenciáért köszönet illeti Nagykörs Város Tanácsát, s a szervező intézmények munkatársait: **Novák Lászlót** és **Hoppál Mihályt**.

Az egyes kérdések megbeszélése során fölmerült az igény egy olyan vitanap megszervezésére, amelyen régészek és néprajzkutatók közösen próbálnák meg összefoglalni a halottkultusz kutatásának jelenlegi eredményeit, a hallott előadások s ezeknek rövidesen nyomtatásban is olvasható változata alapján. A Halottkultusz-szimpozion anyaga az Előmunkálatok a Magyarországi Néprajzhoz sorozat 8. köteteként jelenik meg.

Tóth Judit

A Magyar Néprajzi Társaság vándorgyűlése és a Kiss Lajos Emlékülés

1981. március 13-án lesz Kiss Lajos születésének 100. évfordulója. Ebből az alkalomból Hódmezővásárhely Városi Tanácsa kezdeményezésére centenáriumi megemlékezést rendeznek. A Város kérésére az ünnepi eseményekbe bekapcsolódik a Magyar Néprajzi Társaság is. A Társaság választmánya úgy határozott, hogy az 1981. évi vándorgyűlését összekapcsolja a Kiss Lajos Emléküléssel, valamint az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők szokásos, kétévenkénti találkozásával.

Az együttes rendezvény Kiss Lajos életútján, személyén és néprajzi kutató munkáján keresztül egyúttal reprezentálja is a társadalmi gyűjtőmozgalom és a szaktudományok kapcsolatát, együttműködését.

A rendezvény időpontja: 1981. június 19–20–21,

helye: Hódmezővásárhely.

A Magyar Néprajzi Társaság ezúton hívja fel tagjai és az érdeklődők figyelmét a rendezvényre, melyen belül a Néprajzi Társaság vándorgyűlése „a tanya – szórványtelepülés – és a városi parasztkultúra differenciáltsága” tárgykörben kerül megrendezésre.

Az eseménysorozatra jelentkezési lapot a Hódmezővásárhely Városi Tanács VB. Művelődési Osztálya küld ki 1981. januárjában.

SZEMÉLYI HÍREK

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetemről

Voigt Vilmos kandidátus, egyetemi docens 1979. július 1-től öt évre szóló megbízást kapott a Folklór Tanszék vezetésére.

Barabás Jenő kandidátust, egyetemi docenst 1980. július elsejével öt éves időszakra megbízták a Tárgyi Néprajzi Tanszék vezetésével.

Verebélyi Kincső aspiráns 1979. szeptember 1-től a Folklór Tanszék-re kapott tanársegédi kinevezést.

Az MTA Néprajzi Kutató Csoportból

Kovács Ágnes tudományos munkatárs 1979. december 31-ével nyugdíjba vonult. Ez alkalomból a Munka Érdemrend ezüst fokozata kitüntetésben részesült.

Hofer Tamás, az Ethnographia szerkesztője, a Néprajzi Múzeum volt osztályvezetője 1980. február 1-től tudományos munkatársi kinevezést és osztályvezetői megbízást kapott.

Füzes Endre kandidátus, a Kulturális Minisztérium Múzeumi Osztályának csoportvezetője 1980. március 15-től a Kutató Csoport tudományos főmunkatársa.

Veres Péter kandidátus, tudományos munkatárs 1980. január 1-től tudományos főmunkatársi kinevezést kapott.

Kóthy Judit tudományos munkatárs 1980. június 1-től megvált a Kutató Csoporttól.

A Néprajzi Múzeumból

Vincze István kandidátust, az MTA Néprajzi Kutató Csoport tudományos főmunkatársát 1980. február 10-től a Néprajzi Múzeum osztályvezetőjévé nevezték ki.

Fejős Zoltán gyakornok 1980. július 1-től segédmuzeológusi kinevezést kapott.

Az MTA Orientalisztikai Munkaközösségének munkatársa 1979. szeptember 1-től **Boglár Lajos** kandidátus, tudományos főmunkatárs és **Ecsedi Csaba**, tudományos munkatárs.

*

Hegyi Imre kandidátus megvált a Néprajzi Múzeumtól és 1979. november 1-től a soproni Bányászati Múzeum főmunkatársa.

*

Ikvai Nándort, a Pest megyei Múzeumi Szervezet igazgatóját 1980. június 1-től a Kulturális Minisztérium Múzeumi Osztályára nevezték ki.

Kandidátusi értekezés megvédése

1980. január 22-én a Magyar Tudományos Akadémia Nagytermében került sor **Sándor István** *Tanulmányok a magyar néprajztudomány történetéhez* című kandidátusi értekezésének megvédésére. A Tudományos Minősítő Bizottság által kijelölt bíráló bizottság elnöke **Tálasi István** akadémikus, egyetemi tanár volt, a titkári teendőket **Paládi-Kovács Attila** kandidátus, az MTA Néprajzi Kutató Csoport igazgatóhelyettese látta el. A disszertáció opponensei **Takács Lajos**, a történelemtudományok doktora és **Hoffmann Tamás** kandidátus volt.

Sándor István értekezésében szaktudományunknak mint önálló tudományágnak a kialakulását rajzolta meg a humanizmus kora első kezdeti, de szakszerű igénnyel való jelentkezésétől egészen a XIX. század végi önálló diszciplinává alakulásáig, szervezeti kereteinek kiépítéséig. A szerző részletesen foglalkozott a magyar tudományosság etnográfiai érdekű műveinek elemzésével, különösképpen a XVIII. és XIX. század néprajzi jellegű munkásságával, amely végül **Hunfalvy Pál**, **Munkácsi Bernát**, **Xántus János**, **Herman Ottó**, **Jankó János** és **Katona Lajos** korszakalkotó műveiben kulminált. Ugyanakkor **Sándor István** felhívta a figyelmet korábbi művek, különösen a humanizmus latin irodalmának értékesítésére is, mivel néprajzi forrásértékük ellenére még eddig jobbára kiaknázatlanok. A disszertáció védésén színvonalas vita folyt. **Takács Lajos** kiemelkedőnek ismerte el a disszertáns érdemeit, aki egyike a legrégebben néprajzzal foglalkozó magyar kutatóknak, több évtizedes kiterjedt folklórkutatása, életrajzi monográfiája, valamint igen széles körű bibliográfiai munkássága lehetővé tette, hogy munkájában részletesen megrajzolhassa a magyar

néprajz kezdeteinek kutatás-történetét. Hoffmann Tamás opponensi véleményében nem értett egyet azzal, hogy a szerző Juliánus barát XIII. századi útját Magna Hungariába, a keleten maradt magyar néptörödékhöz az első magyar néprajzi expedíciónak aposztrofálja, vagy Bél Mátyás munkásságát néprajzi jellegűnek minősítse. Szerinte az etnográfának mint intézményesült tudománynak a létrejötte előtt voltaképpen nem lehet beszélni néprajzkutatásról. Sándor István válaszában részletesen és színvonalasan fejtette ki a néprajz előtörténete kutatásának fontosságát.

A védés Tálasi István összefoglaló méltatásával fejeződött be, aki utalt rá, hogy az intézményesült tudományok alapozói előtt vannak előfutárok.

A Tudományos Minősítő Bizottság Sándor Istvánt a történelemtudományok kandidátusává nyilvánította.

Veres Péter

MÚZEUMI HÍREK

Néprajzi kutatások Pest megyében

A Néprajzi Hírek – úgy véljük – egyre inkább betölti azt az informáló szerepet a szakmán belül, amely a legfontosabb tudnivalók vonatkozásában nélkülözhetetlen. A múzeumok legtöbbször még a szomszéd megyék szakmai munkálkodását és megjelent kiadványait sem ismerik. Ez a nagyfokú információhiány szinte az egyetlen nagy hátránya a múzeumok megyei kezelésbe vételének.

A múzeumi kiadványok központi cseréje és forgalmazása úgyszintén nagyon hiányzik, amelynek megszervezése, újbóli felélesztése elodázhatatlan feladat.

A fenti szempontok figyelembevételével – olvasva már hasonló közlést – kívánunk rövid áttekintést adni megyénk néprajzi munkájáról.

A megye múzeumai 23 000 db néprajzi tárgyat és másfélezer adatári tételt őriznek. Ez utóbbiak kétharmada az elmúlt 15 évben került a múzeumokba.

Néprajz kutatóink területi munkája sokrétű. A nagykőrösi új állandó kiállítás, valamint a „Fejfák a Duna-Tisza közén” bemutatásához **Novák László** többévig tartó kutatómunkát végzett, de a megyén kívüli néprajzi munkákban is részt vállalt. Más múzeumokban a készülő új kiállítások, vagy a gyűjtemény eddigi hiányai adták a lokális tervfeladatok egy részét. Cegléden **Kocsis Gyula** és **Nagy Varga Vera** az utóbbi években az inventáriumok gyűjtése–feldolgozása terén ért el jelentősebb eredményt.

Évkönyvsorozatunk a *Studia Comitatus* első három kötete összegezte és közzé tette azokat az eredményeket, amelyek az egyéni kutatói tervek során születtek.

Studia 1.: **Ikvai Nándor**: *A ceglédi vaseszköz lelet*; **I. Sándor Ildikó**: *Népi kézíratos könyv 1847-ből*; **Deisinger Margit**: *Budapest környékén élő délszlávok karácsonyi szokásai*.

Studia 2.: **Szilágyi Miklós**: *Halászat a Cegléd-környéki kisvizéken*; **Ikvai Nándor**: *Pest megyei adatok a tövisborona használatához*; **Novák László**: *Halott-kultusz és fejfa típusok Albertirsán*; **I. Sándor Ildikó**: *A dunabogdányi kőbányászat és kőfaragás*.

Studia 3.: **Novák László**: *A szőlő Albertirsán és Pilisen*; **Schram Ferenc**: *A máriabesnyői búcsújáró hely*; **U. Kerékgyártó Adrienn**: *Adatok Alsónémedi viseletéhez*; **Paksa Katalin**: *Vázlatok Alsónémedi zenei életéről*.

A Studia 4. kötetben **Vankóné Dudás Juli**: *Falum, Galgamácsa* című

375 oldalas – a falu néprajzát magába foglaló – önéletrajzát adtuk közre. A kötetet **Dudás Juli** 142 képe, 14 színes képe és 12 táblája illusztrálja. A kötet bevezetőjét és mutatóit, valamint a sajtó alá rendezését **I. Sándor Ildikó** végezte el.

Ez az első önálló néprajzi kötet növelte a vállalkozó kedvet, valamint a minisztériumi irányelvek biztosítására kezdtük kidolgozni és megszervezni – elsősorban a jelen öt éves terv során – az elaprózott egyéni témakörök helyett a megyei szintű kutatást. Így került sor arra, hogy megyei összefogással – külső munkatársak közreműködésével – önálló kutatásba kezdjünk. Erre a Börzsöny és az Ipoly közti terület mutatkozott legalkalmasabbnak.

Hároméves kutatómunka eredményeképpen 15 szerző 16 tanulmányát adtuk közre a *Studia* 5. kötetben *Börzsöny néprajza* címmel (Szentendre, 1977.). A könyv a jelzett terület tíz falujának népi társadalma, hitvilága, gyermekjátékai, településrendszere, építészete, lakásberendezése, tűzhelyei, viselete, szőlő- és földművelésének emlékei témakörét foglalja magába.

A megye hat etnográfusának, valamint a szomszéd megyék vállalkozó kedvű kutatóinak részvételével a jelen öt éves terv keretében készül a *Tápió-mente néprajza* c. kötet. Eddig 28 témakör munkálatai folynak, többmint 20 résztvevő közreműködésével.

A munka szervezettebbé tétele érdekében a nagykátai Mezőgazdasági Szakközépiskola kollégiumában 1979. nyarán kéthetes gyűjtőtábort szerveztünk. Innen az intézmény két gépkocsija szállította a résztvevőket a kutatóterület 20 falujába. A gyűjtőmunka biztató eredményeket hozott. Kitűnő emlékezőkkel találkoztunk és nagyszerű néprajzi anyag bemutatását reméljük. A néprajzi kutatás szempontjából fehér foltnak számító Tápió-menti vállalkozás úgy véljük hasznosan illeszkedik majd a lokális néprajzi kutatások eredményei közé.

A következő öt éves tudományos tervben ismét egy újabb terület vagy témakör közös feldolgozását fontolgatjuk.

Az ismertetett évkönyv-sorozatunk mellett néhány kisebb terjedelmű, önálló munka közreadásával is gyarapítottuk megyénkről szóló néprajzi ismereteinket. A *Pest megyei Múzeumi Füzetek* A/5 méretű, kisalakú sorozatunkban elsőként említjük az V. számot, **Kis Ákos: Tinnye-Uny és Jászfalu közbirtokosságának és népének története a XVIII. században** című kötetet, amely nagyszerű okleveles és levéltári adatokat tartalmaz a terület néprajzi, azon belül elsősorban földművelő kultúrájára vonatkozóan. **Schram Ferenc: Turai népszokások** című 149 oldalas összeállítása a Pest megyei Múzeumi Füzetek VI. számaként jelent meg. A VII. szám **Molnár Lajos–Hajdú Margit: Nagytarcsa története és néprajza**, amely 130 oldalon foglalja össze a község néprajzával.

A könyvben bemutatott néprajzi emlékek – mintegy tárgyi monográfiaként – nagyon gazdag példányszámban és példamutató rendben sorakoznak a helység Falumúzeumában. I. Sándor Ildikó a Füzetek VIII. számaként adta közre *Pest megye néprajzi irodalma – kéziratok* kötetét, amely 1222 címszavat tartalmaz és mutatókkal van ellátva.

A sorozat legutóbbi kötete Bél Mátyás híres XVIII. századi munkájának a megyére vonatkozó fordítása 176 oldalon. Kiadás alatt áll Hintalan László *Galgagyörki gyermekjátékok* című feldolgozása.

A megyében Abony, Aszód, Cegléd, Isaszeg, Nagytarcsa, Nagykőrös, Penc, Szob, Szentendre múzeumaiban van jelenleg is látható néprajzi kiállítás, bemutató. Versegen, Dányon és Galgamácsán helyben megőrzött néprajzi „tájházakat” hoztunk létre az utóbbi 5 évben. Az abonyi (egykori urasági magtárban berendezett) kisipar és földművelés eszközanyagra, és a több mint ezer darabos téglagyűjteményre, végül a Cegléden kiadott Balogh Sándor: *Abony történeti és művészeti emlékei* című 130 oldalas könyvére hívjuk fel a figyelmet. Aszódon a Galga-völgye népművészetét mutatja a kiállítás és feltétlenül említésre méltó a 15. számához ért *Aszódi Múzeumi Füzetek* sorozata. Ugyanitt 1979-ben már másodszer rendeztek megyei néprajzi diáktábort. Nagykőrösön a felújított és újonnan tervezett kiállítások után egy „működőképes” *képfestőműhely* megnyitását tervezzük.

A nagytarcsai Falumúzeum kitűnően és évtizedek óta szorgalmasan gyűjtött néprajzi, tárgyi falumonográfia. Különösen a viseleti és népművészeti anyaga páratlan országos összehasonlításban is.

A néprajzi ismeretterjesztés legeredményesebben működő és évente új témakört bemutató otthona a Szentendrei Népművészetek Háza, amelyet évente átlagban 70 ezer ember keres fel. 1977-ben *Famunkák és faragások Pest megyében* című kiállítással nyílt meg. 1978-ban *Szöttek*, 1979-ben *Hímzések Pest megyében* kiállítását mutatta be. A megye néprajzi gyűjteményére támaszkodó bemutató a témakör legfontosabb és legszebb tárgyi eredményeit teszi közzemlére egy-egy év időtartamra. A kiállításokat a megye múzeumainak közreműködésével I. Sándor Ildikó rendezte. Mindegyik kiállításához színvonalas, színes mellékleteket is tartalmazó katalógus készült.

Jelentős az önkéntes gyűjtők néprajzi munkája is. Évente átlag 10 ifjúsági és 10 felnőtt pályázattal gyarapodik adattári gyűjteményünk, amelyet a ceglédi múzeum szervez és kezel.

Bízunk abban, hogy a fővárost körülvevő Pest megye néprajzi kutatása, a feldolgozók eredményei a továbbiakban is töretlenül folytathatók lesznek.

A növekvő látogatószám színvonalas kiadványok és kiállítások készí-

tésére, a még mindig nagyszerű néprajzi terep pedig újabb és újabb néprajzi feldolgozásra sarkall bennünket.

Ikvai Nándor

A nagykőrösi Arany János Múzeum néprajzi rendezvényei

Az 1979. évi Múzeumi és Műemléki Hónap alkalmából rendezte meg a múzeum az *Új szerzemények kiállítását*, amelyben számos értékes és érdekes néprajzi tárgy került bemutatásra, pl. a szomszédos kerámia-központokból származó cserépedények, fafaragások, Kis Jankó Bori által készített hímzések, kéziipari szerszámok, kádáreszközök, lábítós esztergapad. Október 27-én **Bálint Sándor** nyugalmazott egyetemi tanár nyitotta meg a *Fejfák a Duna-Tisza közén* című szakrális népművészeti kiállítást. Az állandó fejfatárlat a múzeum tágas folyosóján kapott helyet, ahol 29 helységről (református és evangélikus temetőkből) származó közel 90 darab ékesen faragott fejfa tekinthető meg. A kiállítást **Novák László** néprajzos muzeológus, az Arany János Múzeum igazgatója rendezte.

Az Arany János Múzeum és a jászberényi Jász Múzeum közösen rendezte meg Jászapatiban a Vágó Pál emlékházban a *Nagykőrös népművészete* című kiállítást. A tárlat (**Bathó Edit** és **Novák László** munkája) arra a kérdésre is feleletet kíván adni, hogy lehet-e beszélni mezővárosi népművészetről? Annak ellenére, hogy a használati tárgyak többsége (cserépedény-féleségek, kelengyés ládák, kékfestő minták) nem helyi eredetűek, a fafaragások (köztük pl. egy 1827-ben készült mángorló, vagy a XIX. század elejéről származó borotvatartók, guzsalyok) alapján mégis megállapítható a mezővárosi népművészet karaktere.

Több néprajzi előadás is elhangzott az Arany János Múzeumban. Október 1-én **Novák László** a *Mezőváros és folklór* című előadásában foglalkozott Nagykovács mezővárosi fejlődésével, s rámutatott azokra a tényezőkre (az egyházi, világi hatalom szabályozó tevékenységére; az autonómiából is fakadó gazdasági érdekviszonyok hatékonyabb érvényesülésére, ezek révén a költségmentesebb, racionális szokások általánossá válására), amelyek kialakították a mezővárosi közösség puritánabb szokás- és hiedelemkultúráját.

Október 6-án tartott előadást **Bathó Edit**, a jászberényi Jász Múzeum etnográfusa *Mezővárosi tánc- és zenekultúra* címmel. Többségében a Jászágóból hozott példákkal vázolta az alföldi tánc- és zenekultúrát. Nagykovácsról származó adatokkal is illusztrálta, hogy a hatóságok mennyire tilalmazták a „feleslegesnek” ítélt szórakozásokat, mulatozásokat (korcsmákban, fonóházakban). A viszonylag korán kibontakozó kapitalis-

ta társadalmi- gazdasági viszonyok között a hagyományos tánc- és zenekultúra elszürkült. Kitűnő példa lehet erre Arany János levele, aki Tompa Mihálynak írta 1853 decemberében, hogy a szüret komoly, nehéz munka, hiányoznak a vándorló zenebandák, a szüreti vígmulatozás, a multság egyedül a leszedett szőlőfejek taposása, melynek zenéje a nyomók sarkainak dobogása. Mint az Alföldön általában, a „cigány bandák” mellett nálunk is a citera és duda képviselte a hagyományos zenekultúrát. Az előadás után a jászberényi Galagonya ifjúsági néptáncegyüttes (művészeti vezetője Bathó Edit) tartott bemutatót, megjelenítve az alföldi – s összehasonlítóképpen – Magyarország más vidékeinek táncait.

A Múzeumi Hónap harmadik néprajzi előadását **Barna Gábor**, a debreceni KLTE Néprajzi Tanszéke mellett működő akadémiai kutatóhely tudományos munkatársa tartotta *Nagykőrös vidékének néprajza: a Tiszazug*, címmel. Előadásában kiemelte, hogy a korábbi évszázadokban (főként a XVI–XVIII. században) milyen erős gazdasági, kereskedelmi és kulturális szálak fűzték a Tiszazugot Nagykovácsra. A török háborúk idején számosan bemenekültek a Tiszazug helységeiből Nagykovácsra (Kürtről, Ugról, Sasról, Inokáról, Földváról), akik visszatérve eredeti lakóhelyükre kulturális kölcsönhatást teremtettek meg a két terület között. Ez a hatás legszembetűnőbbben a fejfáknál ütődik ki (a korábban általános gombosfás típus meglétében). Az anyagi kultúra (gazdálkodás, építkezés) azonban a Tiszántúllal mutat rokonságot. Csépa viszont, amelyet a Felvidékről jött telepesek népesítettek újra a XVIII. század elején, népi kultúrájában palóc jelleget mutat.

Novák László

A kisalföldi építménycsoport a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

A múzeum kisalföldi tájegysége a néprajzi, földrajzi, társadalom- és gazdaságtörténeti szempontból is változatos nagytáj építőkulturáját és paraszti életmód változatait kívánja bemutatni nyolc telek építményeivel, gazdasági- és ipari berendezéseivel együtt. A történeti Győr-, Moson- és Sopron megyék részterületeiből álló alföldi jellegű vidéket a magyarokon kívül a középkortól németajkúak, a XVII. század végétől pedig horvátok is lakják.

Az építménycsoport 1966–1972 között kialakított néprajzi és építészeti tervei a kistáji különbségek (Rábaköz, Hanság, Fertő vidéke, Mosoni síkság, Sopron vidéke, Szigetköz), népességtörténeti tényezők valamint a gazdaságfejlődés különböző szakaszaihoz köthető építészeti és berendezési állapotok múzeumi megőrzését és bemutatását tűzték ki célul.

Az épületkiválasztás és az első építmények lebontása után a kivitelező munkát az Országos Műemléki Felügyelőség 1973-ban kezdte meg. 1979-ben a múzeumi kivitelező brigád a jobb oldali pajasort építette fel.

A múzeumi telepítési terv a településszerkezet és telekkiosztás szempontjából az orsós utcájú falu mint jellemző településtörténeti képlet megvalósítását tükrözi. Az épületszerkezetek és tüzelőberendezések a XVIII–XIX. századi időszak teljes keresztmetszetét adják a különböző technikával készült földfalú épületektől a kő- és téglafalú építményekig, a „kiugratott kemencé-” től a cseréptáblás kályháig.

A szakmai bemutatón a jobboldali utcasorban elsőként látható a magyarfalvi (harkai) lakóház, a Sopron-vidéki németység három szoba+konyha lakóegységet magábafooglaló *hosszú háza*. A lakórészeket három kamra és egy istálló követi. Az egyik kamara alatt boltozott pince van. A téгла- és kőfalú építmény nyeregtetős, cseréppel fedett, nyílászárói kőkeretesek és vastáblások. A másolatban készült építmény alapjául harkai lakóházak szolgáltak. A lakóház háta mögött felépült a Fertőrákosról áttelepített pajta. A kőfalú és kőporvakolatos, hosszirányban kocsiáthajtós gazdasági épület a XIX. század második felében épült. A magyarfalvi portához tartozik a Balfról áttelepített kőfalú nyeregtetős pajta is (1861).

A jobboldali utcasor második telkén a jánossomorjai (mosonszentpéteri) lakóház áll. A mosoni síkság németlakta falvaiban kialakult építménytípus a „közép-folyosós” ház változata. Két szoba+konyha+szoba épületrészt egymással szembe építettek föl, s a korábban épült épületrészhöz kamrák és istállók sora tartozik. A nagyméretű téglából épült lakóház nyeregtetője cseréppel, illetve korcolt náddal fedett. Az építménymásolat a XIX. század második felének igényes téгла- és ácstechnikáját mutatja be.

Rábaközéből a bogyoszlói lakóházat telepítettük át (Zrínyi-u. 35). A lebontott lakóház az 1874-es tűzvész után épült, s a korábbi épület mestergerendáját a hátsó szobába építették be (1802). A mezővárosi szintű, házi égetésű téglából készült lakóházat a Megyesi család lakta (a tornác téгла padozatán MJ monogram található). A boltozott folyosós lakóház bal oldalán szoba+középpadkás kemencés konyha+szoba, jobb oldalán egy szoba+kamrás épületrész található. A korábban épült épületrészhöz csatlakozik a kamrából és három boltozott istállóból álló nádtető gazdasági rész.

A bogyoszlói telekre Rábaujfaluból telepítettünk át vörösfenyő vázas nádfalú és lézsás nádfedésű pajtát. A cséplőpajta az 1860-as években épült. A telek építménye még a Rábatamásiból származó gémeskút és a sopronhorpácsi eredeti alapján készülő sertés- és tyúkól.

Az épületcsoport jobb oldalának utolsó telkén a Fertő-mellékéről

származó süttöri (Fertőd II) lakóház a századforduló módos paraszti szintjét reprezentálja. A süttöri telket a Fertőhomokról áttelepített téglalásos, fenyődeszka oldalfalú és kontyolt nádfedésű, két fiókos cséplőpajta zárja le. Az épületet az 1860-as években készítették.

A kisalföldi épületsoport bal oldali utcásorában már felépült és berendezésre került a Szilsárkányból áttelepített községi kovácsműhely. A téglafalú egyenes oromzatos, nyeregtetejű, cseréppel fedett műhelyt a tűztér feletti gerenda tanúsága szerint 1812-ben építették. A műhely utolsó kovácsa a Nagy kovács-dinasztia egyik tagja volt, akinek szerszámaiból a múzeumi kiállításban is megtalálható néhány korai darab.

Az utcásor bal oldalának további építményei lesznek: a megvásárolt és lebontott undi és markotabödögei lakóházak, továbbá a bontás előtt álló tápi és rábcakapi lakóházak. Szakmai bemutatókon már látható a Rábcakapiban lebontott és a múzeumban felépített gerendavázis, nádfalú és nádfedésű pajta, mely az 1860-as években épült.

Kecskés Péter

Nyugat-Dunántúl tájegységei a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban

Tájegységeink épületei (lakó-, gazdasági és egyéb melléképületei) Nyugat-Dunántúl szűkebb területének: a Vas megyei Őrség, valamint a zalai Gőcsej és Hetés XIX. századi népi építészetét kívánják reprezentálni. Területe a sajátos természeti, gazdasági és társadalmi viszonyai révén olyan archaikusnak mondható településformát, építészeti- és lakáskultúrát őrzött meg egészen a legutóbbi időkig, amit másutt ma már csak kis mértékben – szinte csak foltokban – lehet megtalálni.

Az épületek kiválasztásánál azt tartottuk szem előtt, hogy a nyugati határszél legjellemzőbb lakóház típusai kerüljenek át a Szabadtéri Néprajzi Múzeumba. Különös gondot fordítottunk arra, hogy az építmények a nyugat-dunántúli faépítkezést reprezentálják. Épületeink majdnem kizárólag a XIX. században épültek, jóllehet a típusok és változataik kialakulása korábbi évszázadokra nyúlik vissza. Épületkiválasztási elvünk tehát az volt, hogy a vidékünkön általánosan ismert épülettípusok ma még fellelhető változatait felkutassuk, azokat megszerezzük, s a múzeum olyan rekonstruált faluképebe tömörítsük, amely legjobban megközelíti s hűen megjeleníti a XIX. század hagyományos településképét.

Amikor a végleges telepítési tervet elkészítettük, arra törekedtünk, hogy a vasi, őrségi területünkről származó épületek a szeres, szórt településformát, a zalai épületek pedig a kis térben kiszélesedő utcás település-szerkezetet tükrözzék. Az őrségi és zalai épületsoportot egymástól ligetes

erdőrész választja el, ennek szélein a vidék jellegzetes szőlőhegyi présházait kívánjuk elhelyezni.

A szabadtéri múzeum területén keresztülfutó belső körüttől balra szekérút vezet a nyugat-dunántúli tájegységbe. Útmenti kereszt előtt elhaladva a faluközpontot alkotó kis térre érkezünk. Középen a zalai falvak jellegzetes építménye, a felsőszenkerzsébeti harangláb áll majd. A tér köré csoportosulnak a zalai parasztporták. Az út bal szélén a vöcköndi lakóház és portája ötlik majd a látogató szemébe, vele szemben a már felépült szentgyörgyvölgyi lakóház és udvar építményei állnak. A térre érkező látogató szinte eredeti megjelenési formájában fogja látni a bagladi lakóházat. Bagladon is a lakóház előtt állt a harangláb. A szekérút a téren kétfelé szakad. Egyik ága a rédicsei és szalafői porták felé vezet, a másik elhalad a kondorfai iskola előtt, érinti a szentgyörgyvölgyi kovácsműhelyt, majd ligetes, erdős részben áthaladva bevezet a vasi, zalai szőlőhegyi pincesorba. Innét kijutva érkezik el a látogató az őrségi szeri portához, majd ezt elhagyva, az út jobb oldalán a szalafői polgári-paraszti épületszortot pillantja meg. E mögött az út éles ívben elkanyarodik és egy erdőn keresztül kivezet a tájegységből.

A most bemutatásra kerülő Nyugat-Dunántúl tájegységei eddig felépült építményei közül legjelentősebb a szentgyörgyvölgyi lakóház, jól lehet a padári pajta, az egervölgyi disznóól, a magyarföldi „páruház” és lencsárító, a bajánsenyei méhes, de a szentgyörgyvölgyi lakóház is mind a XIX. századi nyugatdunántúli faépítkezés legszebb reprezentánsai.

A XIX. század második felében épült szentgyörgyvölgyi lakóház a vidéken uralkodó egyik lakóháztípust, a hajlított házat képviseli. Boronafalú, csonkakontyos, zsúpfedésű épület. Füstökonyhás, két szobájában a konyhából fűthető zöldmázás cserépkályha áll. Az első szoba és a füstökonyha berendezése eredeti, a lakóházban talált bútorokból áll majd. Hátsó szobájából falusi „kocsmaszobát” akarunk kiképezni, mivel a századforduló évtizedeiben az évi vásárok alkalmával eredetileg is kocsmának használták. Istállójában a szarvasmarhatenyésztés eszközkészletét és jellegzetes kellékeit fogjuk bemutatni.

A lakóház portáján már felépült a bajánsenyei méhes és a magyarföldi párolóház és lencsárító. A méhesek a korabeli parasztporták, telekvégek gyakori járulékaik voltak. Módosabb parasztgazdaságokban inkább az ún. „méheskástu”-kat lehetett megtalálni, de gyakoriak voltak a kisebb „miheházak” is, amelyeket boronából ácsoltak össze, bennük padokon sorakoztak a fonott „mihekasok”. A szentgyörgyvölgyi lakóház telkén boronából készült, zsuppal fedett méhest építettünk fel. Méhpadokkal, fonott kasokkal és a méhészet tevékenységéhez szükséges eszközökkel telepítjük be.

A lenszárításra is szolgáló párolóházak, „páruházak” rendszerint a lakó- és gazdasági épületektől távolabb, a telek végén álltak. A szegényebbek szabadban elhelyezett, tetővel ellátott sárkemencéket, a módosabb parasztok pedig boronafalú, rendszerint cseréptető párolóházakat építettek. A magyarföldi ezt a formát képviseli. A kemencével és katlannal ellátott kis helyiségben a pároláshoz és lenszárításhoz szükséges eszközöket és berendezési tárgyakat fogjuk elhelyezni.

A szentgyörgyvölgyi telekkel szemben áll majd a vöcköndi porta. Két portaépítményt láthat már a tájegységbe látogató. A padári pajta háromszatú boronafalú, ollószárú-szelemenés tetőszerkezetű, zsupfedésű pajta tájegységünk egyik sajátos pajtatípusa. Tágas, kapu nélküli „szűrű”-jét a gazdasági eszközök téli tárolására is használták, benne a szegényparaszti gazdálkodás eszközanyagát állítjuk ki. Az egervölgyi disznóól szinte egyedülálló példája a Nyugat-Dunántúlon még a XX. század elején is igen elterjedt, tölgyfából faragott, keresztfejes boronafalú, zsúptető melléképület-stílusnak. Építési ideje a XIX. század utolsó éveire tehető.

A szentgyörgyvölgyi lakóház előtti térről balra kanyarodva a Szentgyörgyvölgyről származó kovácműhely ötlik a látogató szemébe. A XIX. század második felében épült egyszatú, fektetett boronájú, előtornácok kovácműhelyben a helyi kovácmesterség századfordulói szerszámkészletét fogjuk kiállítani.

Bíró Friderika

Népviseletek II. Ködmön, suba

1980. február 15-én megnyílt a Néprajzi Múzeumban a *Ködmön, suba* c. kiállítás, mint a népviseletek egyes darabjait bemutató sorozat újabb állomása. Annak a hasznos törekvésnek szép példája ez a kiállítás, amely a népi ruházkodást nemcsak egészében és táji jellegzetességeivel jeleníti meg, hanem hangsúlyt helyez az egyes ruhadarabokra, így az egyes viseleti elemeket sajátos fejlődésükben tárja elénk. Most a népi öltözködésben jelentős szerepet játszó bőrruhák kerültek a múzeumlátogatók elé.

A kiállítás mind a bemutatott anyag, mind a rendezés tekintetében a legjobb közé tartozik, amely Kresz Mária igényes és alapos kutatómunkáját tükrözi a népi szűcsmunka területén. A teljességre törekvő kiállítás szól magáról a szűcsmesterségről is, a mesterség legfontosabb eszközei és a mesterek által készített múlt századi mintakönyvek révén. A különböző díszítési módok, technikák felsorakoztatásával utal az ősi

rátétes díszítésmód és a hódoltság után általánossá vált sokszínű hímzés kialakulására. A népi szücsmunka központjait térkép szemlélteti, amely egyben jó áttekintést nyújt az egyes tájak, városok, készítési helyek legjellemzőbb ruhadarabjairól is. A kiállítás képet ad a bőrből készült, szabás által kialakított legfontosabb alapformákról, melyek a következők: *mell-revaló, daku, ködmön, suba, bunda*. A továbbiakban megismerkedhetünk a legjellemzőbb nagytáji csoportokkal, mint pl. Kalotaszeg, Mezőség, Jászság, Baranya, valamint az egyes helyileg kialakult stílusokkal. A nagytáji bemutatás mellett az egyes szücsközpontok, mint Zalatna vagy Tordaszentlászló külön tárlón mutatják be legszebb darabjaikat.

A nagy szakértelmet és felkészültséget tükröző kiállítás első ízben tárja nyilvánosság elé a Néprajzi Múzeum rendkívül gazdag és jól gondozott, mennyiségileg is jelentős bőrből készült viseleti darabjait. A ruhadarabokat szemléletesen egészítik ki a viselési módot és alkalmat megörökítő archívfotók, Györffy István, Gönyei Sándor, Fél Edit, Diószegi Vilmos, Morvay Judit, Földes László értékes és szép felvételei.

A kiállítást Tálasi István akadémikus, egyetemi tanár nyitotta meg. Beszédében többek között utalt a szücsmunka szókészletének etimológiájára, az egyes ruhadarabok elnevezésének eredetére. A szakmai méltatás mellett bevezetőjét szépirodalmi példákkal tette színessé.

A kiállításra sajnos nem készült katalógus, amit Kresz Máriának *A magyar szücsmunka történeti rétegei* (Ethnographia, 1978.) című tanulmánya csak a szakemberek számára pótol, az érdeklődő közönség igényli a kiállítási vezetőt.

Gergely Katalin

Gyermekélet a régi magyar faluban

Időszaki kiállítás a Néprajzi Múzeumban

„A régi paraszti életforma, amely sok tekintetben még a jobbágyvilág idején kialakult rendet őrizte, fiatalságunk számára elképzelhetetlen, megfoghatatlan múlttá vált, szinte megsemmisült.”

Így kezdődik az a katalógus, amelyet Földesné Györgyi Erzsébet írt a Néprajzi Múzeum által a Nemzetközi Gyermekév alkalmával rendezett kiállításához. A kiállítást, amely a régi falusi gyermekek életét mutatja be: használati tárgyakkal, játékokkal és sok szép fényképpel a mai iskolásoknak, pedagógusoknak és szülőknek szánták; mindazoknak akik valamiképp kapcsolatban vannak a felnövekvő generációval, akik a mai gyermekek életét alakítják.

„Felnő a gyermek az ágy alatt is!” – tartotta a régi mondás, amit

a kényszerhelyzet szült, hogy a kisgyermeknek nem volt helye a falusi szobákban. Teknőszerű kis bölcsőjük az anyjuk ágya mellett a lócán, de sok esetben az ágy alatt ringott, az állni, járni alig tudó kis babák napokat elsirdogáltak a szűk *állókákban*, *ülcsikékben*, a nagyobbacska pedig naphosszat a *kemencesutban* játszogattak, hogy ne legyenek láb alatt. Mert a gyermek, amíg annyi esze nem volt, hogy feladatot bízhattak volna rá, akadály, teher volt a paraszti háztartásban. Minél szegényebbek voltak a szülei, annál inkább.

Minden társadalomnak állást kell valamiképp foglalnia a gyermeknevelés kérdésében, és mennél fejlettebb szintű a társadalom, annál komolyabban. Ott, ahol a mindennapi megélhetés az elsődleges probléma – és így volt ez a magyar falvakban egészen a felszabadulásig – még a jószándékú szülő sem biztosíthatott a magáénál könnyebb életvitelt gyermekének, elsősorban azért nem, mert sem ideje, sem energiája nem maradt rá a megerőltető munka mellett. A hagyományos paraszti közösségekben tehát nem nevelték, inkább nevelődött a gyermek. Nagyon szoros fizikai közelségben a felnőttek világával – hiszen néha 3–4 generáció élt egy fedél alatt – eszmélkedése első pillanatától érzékelhette azt a munkarendet – módszert és morált –, amelyet el kellett sajátítani ahhoz, hogy családjának és falujának teljes jogú tagja lehessen. Jogai ugyanis (a több táplálékhoz, a jobb ruhához meg a szórakozáshoz) munkabírásával és munkavégzésével egyenes arányban nőttek. A falusi gyermekeket, ellentétben a modern pszichológia és neveléstudomány felfogásával nem gyermekként, hanem kicsi felnőttként kezelték. Mihelyt kinőtt a pendelyes, egyinges korból, a felnőtt népviselet kicsinyített darabjaiba öltöztették: a lányokat kis főkötőbe, a kislányokat kalapba, lajbiba. Játékszere a maga eszközéből rongy- vagy csutkababán, kukoricaszár ökrön, bogáncsból ragasztott bababútoron, szőrből gyúrt labdán kívül nem volt a parasztyerekeknek; de ha ügyeskedő apja, nagyapja volt, kicsi szekeret, szövőszéket, apró szerszámokat készítettek nekik, hogy játék közben szokják, tanulják meg a velük való bánást.

A 4–5 éves gyerekek már libákat őriztek a mezőn, az iskolás korú kislányok vizet hordtak a kútról, baromfit etettek, kisebb testvéreikre vigyáztak, ebédet hordtak a szüleiknek a határba; a kislányokat fát aprítottak, disznót, tehenet legeltettek, lovakat gondoztak.

A Néprajzi Múzeum szegényes tárgyaival is sokat mondó gyermekkiállításának ürügyén felvetődik a kérdés: van-e okulni valója a mának a múlt gyermekei életén? Ezzel foglalkozott az a tudományos tanácskozás is, amelyet a Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum szakemberei rendeztek 1979. október első hetében a falusi gyermeknevelésről. Egy svéd kutató pl. arról számolt be, hogy Svédországban most azért

vizsgálják különös figyelemmel a hagyományos paraszti gyermeknevelést, mert a mindennel ellátott, dédelgetett mai városi gyermekek között sokkal több a lelkiileg sérült, mint régen volt. Kell legyen tehát valami olyan pozitívum a rossz szociális körülmények és a viszonylagos tudatlanság mellett is a dédszüleink családi életében, amit át kellene plántálnunk a mába. A magyar néprajzkutatók eddig keveset foglalkoztak a gyermekek világával. Nem gyűjtötték rendszeresen a népi nevelési módszereket, elvárásokat sem. A tudományos konferencia résztvevői azonban megfogalmaztak néhány olyan gondolatot, amelyet a modern pedagógia is hasznosíthat. A már említett példamutatás módszere az egyik; az önállóságra és felelőségre való nevelés a másik. A családi munkamegosztásban részt vevő gyermek hasznosabb tagja lesz a társadalomnak, mint a henyeségre kapott. De ami talán még ennél is fontosabb: a népes családban, rokonságban, faluközösségben felnövő gyermekek pontosan ismerték helyüket, feladataikat, jogaikat és lehetőségeiket ezekben a közösségekben. Problémáikkal sosem voltak egyedül sem fizikai, sem lelki értelemben. Ez az érzés biztosságot és erőt adott nekik ahhoz, hogy elviseljék nehéz körülményeiket. A népmesék, népdalok, népi játékok derűs idillje mögött gondokkal teli világban éltek és nőttek fel a magyar parasztyermekek, példájukon azonban érdemes elgondolkoznunk.

Küllös Imola

A falusi gyermekek élete Veszprém megyében 1868–1945

1980. január 25-én Kresz Mária nyitotta meg a Bakonyi Múzeum időszaki kiállítását. Fodor Zsuzsa és dr. Laczkovics Emőke gondos és szeretetteljes munkája nyomán jött létre a kiállítás, a szép katalógusfüzet és a megnyitót követő kerekasztal megbeszélés.

A múzeum munkatársai az adott időszak (1868–1945) társadalmának különböző rétegeit és korcsoportjait kívánják bemutatni. A kiállítás-sorozat első egysége a falusi gyermekek életével foglalkozik. A gyermekélet tárgyi emlékei mennek leginkább veszendőbe, ezért a kiállítók ahhoz a megoldáshoz folyamodtak, hogy a tárgyi anyag egy részét az emlékezet és a korabeli fényképek alapján idősebb falusi asszonyokkal és férfiakkal rekonstruáltatták. A kiállított tárgyak mellett nagy értéket képviselnek a kisgyermekeket ábrázoló családi tárgyú fényképek.

A kiállítás életképei a házak előtt és a falu szélén játszó gyermekeket játékaikkal együtt mutatja be. A tárlókban gyermekjátékokat és a gyermekekkel kapcsolatos szokástárgyakat helyeztek el, mint pl. élő alakokat utánozó tárgyakat (baba, állatok), különféle eszközöket utánzó játékokat,

csoportos játékok eszközeit, szokástárgyakat (pütkösdi királynő kendője, kosara, háromkirály-korona, korbács, stb.).

Képet kapunk a korabeli gyermeknevelésről, az állni, járni tanulás eszközeiről. Az iskolai osztály bemutatása telitalálat! A padokkal, katedrával, a régi szemléltető eszközökkel, tankönyvekkel, palatáblával, korabeli tanszerekkel felszerelt osztatlan iskola osztályterméből mintha csak kiszaladtak volna a gyerekek. A tanári asztalon a nádpálca is ott hever, a sarokban álló öreg kályha, az olajozott padló és a régi ablakkeretek még teljesebbé teszik az illúziót.

A kiállítás a katalógusfüzettel együtt értékes és sokoldalú képet nyújt a témáról. A budapesti szakemberek azt javasolták, hogy a kitűnő fotókat pótlólag lássák el kísérőszöveggel, hogy a vizuális élmény mellett megfelelő információkhoz jussunk a képek származási helyére, készítésének időpontjára és a készítőjére vonatkozóan.

A kiállítás után rendezett *kerekasztal megbeszélésen* Györgyi Erzsébet a gyermekéletre vonatkozó néprajzi szakirodalomról nyújtott tájékoztatót; Kresz Mária a kalotaszegi Nyárszón végzett kutatásainak eredményeiről, a gyermekek korcsoportjairól szolt; Laczkovics Emőke ismertette a kiállítás célját és a felkészülés problémáit; Paczolay Gyula a közmondások szerepét vizsgálta a gyermeknevelésben; dr. Arató Ferenc a néprajz, pszichológia és pedagógia összefogásának lehetőségeit vizsgálta; Fodor Zsuzsa az iskolatörténettel kapcsolatos kutatások kezdeményeiről beszélt; Körmendy József kanonok az egyházlátogatási jegyzőkönyvek forrásértékét hangsúlyozta az iskolatörténeti kutatásokban; Süle Sándor sok évtizedes tanítói múltjának eredményeként is forrásértékű, saját gyűjtéséből adott ízelítőt; Petánovics Katalin felhívta a figyelmet a munkában nevelés kérdésre az egykori paraszttársadalom különböző rétegeinél, valamint az iskola szerepére a falusi nevelésben; Horváth József plébános a Somogy megyei népiskolák kutatásához hasonlóan szeretne Veszprém megyében is tevékenykedni; Exner Sándor (iskolaigazgató, Vaszar) szintén iskolatörténeti munkán fáradozik és szolt a felekezeti iskolák egymásközi viszonyáról; Halmi Lászlóné (Zánka) az Úttörő Történeti Múzeum létrehozása kapcsán a közelmúlt iskolatörténete kutatásának fontosságáról beszélt.

Hozzászólásokkal, konkrét kutatási javaslatokkal zárult a kerekasztal-konferencia.

Tátrai Zsuzsanna

Néprajzi kiállítás Gárdonyi Géza szülőházában

A Fejér megyei Agárdpusztán – abban az uradalmi cselédházban, ahol Gárdonyi Géza született – 1979 augusztusában néprajzi kiállítás nyílt. A kiállításon a Velencei-tó halászatához és a nádmunkához kapcsolódó eszközkészletet mutatják be. A kisvízi halász szerszámai közül számos varsát, zsákos tapogatót és szigonyt láthatunk. Figyelemreméltók a jégalatti halászatról és a nádvágásról bemutatott archív fotók. A nádvágás eszközeit *tolókasza*, *gyalászkák*, *jégpatkók*, fűzfából faragott *nádverő bocskor* és a levágott nád partraszállításánál használt *gyalogszánkó* képviseli. A nádazás szerszámai közül nádverő sulykok, nádazó kefék, *nádazó cucák* és *járómacskák* láthatók. A kiállítást a székesfehérvári István Király Múzeum néprajzi gyűjteményének anyagából Pesovár Ferenc osztályvezető rendezte.

Lukács László

Ádám Jenő Emlékház Szigetszentmiklóson

Három évvel ezelőtt Ádám Jenő Kossuth-díjas zeneművész szülőfalujára, Szigetszentmiklóusra hagyta teljes zenei hagyatékát és dolgozószobájának bútorait, festményeit. A nagyközségi tanács megvette és felújította, múzeummá alakította át a hajdani szülői házat. Az 1979. évi Múzeumi Hónap egyik Pest megyei eseményeként megnyitottuk, felavattuk az Emlékházat. Három teremben helyeztük el a kiváló zenetudósnak, a falu díszpolgárának adományát. Sok minden látható az emlékkiállításon, Ádám Jenő életútjának 83 éve, – kották, fényképek, okmányok, kitüntetések, sok híres ember levelei, kottái. Külön vitrinben láthatók Somogy megyei népdalgyűjtő útjának emlékei, kéziratos kottái, noteszei. A ma 83 éves Ádám Jenő 62 évet töltött a katedra mellett mint zenepedagógus, nemzedékeket nevelt fel a magyar zenei élet számára.

A kiállítás megtekinthető minden vasárnap délután 14–17 óra között Szigetszentmiklós, Árpád-u. 29. szám alatt.

Vöő Imre

KUTATÓINK ÉLETÉBŐL

Balassa Iván Herder-díjat kapott

Ismét nagy nemzetközi elismerésben részesült szaktudományunk: az 1980. évi Herder-díjat Balassa Ivánnak, a történelemtudományok (néprajz) doktorának, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatóhelyettesének, Társaságunk alelnökének ítélte oda a Herder-díj kuratóriuma. Az ünnepélyes átadásra 1980. május 13-án a Bécsi Egyetemen került sor. Balassa Iván Herder-díjához kapcsolódó egy éves bécsi ösztöndíjas kiküldetést Csoma Zsigmond, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum kertészmérnök-muzeológusa kapta meg.

A magas kitüntetés annak a több évtizedes nemzetközi méretű tudományos és tudományszervező munkának is elismerését jelenti, amelyet Balassa Iván a munkaeszköztörténeti kutatás terén kifejtett, és amelynek egyik eredménye: a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Munkaeszköztörténeti Archivuma ma már nemcsak fontos bázisa az európai eszköztörténeti kutatásoknak, hanem módszertani példa is az archivizálás számára. Munkaeszköztörténeti kutatásainak eredményeit pedig számos tanulmányán kívül *Az eke és a szántás története Magyarországon* (Budapest, 1973.) című nagy monográfiájában adta közre. Az e téren végzett munkásságának jelentőségéről tanúskodik a Dániában Axel Steensberg professzor vezetésével működő nemzetközi munkaeszköztörténeti titkárság elismerése, aminek következtében Balassa Ivánt 1975-ben a Dán Királyi Akadémia külföldi tagjai közé választotta (l. ehhez *Ethnographia* 1975. 634.).

Balassa Iván sokrétű tudományszervező tevékenységének nemzetközileg számontartott további eredményét képviseli az általa szerkesztett *Getreidebau in Ost- und Mitteleuropa* (Budapest, 1972.) című tematikus tanulmánykötet, amelyben a hazai kutatókon kívül 13 neves közép- és keleteurópai tudós eszköztörténeti tanulmánya látott napvilágot. E sorba állítható 1970-től a nemzetközi néprajzi bibliográfiához nyújtott segítsége, valamint a magyarországi nemzetiségek néprajzi kutatásának szakmai összefogása és a már második-harmadik köteteinek megjelenéséhez eljutó *Magyarországi Nemzetiségek Néprajza* c. kiadványsorozat útrabocsátása.

A tudománynpszerűsítésben szintén évtizedek óta végez fáradhatatlan munkát. A TIT Országos Néprajzi Választmányának irányításán kívül több módszertani, tematikai kiadványa segíti elő a néprajztudomány legújabb eredményeinek minél szélesebb körű igényes megismertetését. Ezt a célt szolgálja az Ortutay Gyulával közösen írt *Magyar néprajz* (Budapest,

1979.) című impozáns összefoglalása, amely méltán váltotta ki a Herder-díj adományozásában is kifejezésre jutó nemzetközi méltatást, amelyhez a Magyar Néprajzi Társaság szívből gratulál.

Selmeczi Kovács Attila

Vargyas Lajos Erkel Ferenc-díjas

Vargyas Lajost, a zenetudományok doktorát, az MTA Zenetudományi Intézetének tudományos tanácsadóját, Társaságunk alelnökét zene-tudományi munkásságáért az 1980. évi Erkel Ferenc-díjjal tüntették ki.

Saját vallomása szerint (Irodalmi Szemle, Bratislava 1979. 733.) a harmincas években társadalmi és politikai érdeklődése vitte a falukutató mozgalmon, a Márciusi Fronton keresztül a néprajz felé. Kodály Zoltán tanítványa, majd Györffy István gyakornoka, a Táj- és Népkutató Intézet munkatársa, a Magyarságtudományi Intézet ösztöndíjasa. Egyetemi doktori disszertációja (*Aj falu zenei élete*, 1941.) az első zenei falumonográfia, s mindmáig az egyetlen, amelynek anyaga később (Néprajzi Közlemények 1960–1963.) teljes egészében meg is jelent. A doktorátus után egy évtizedig az Egyetemi Könyvtárban dolgozik, a Magyar Csillag és a Válasz munkatársa. Jelentős tanulmányokat ír népzeneünk szomszédnépei (1944) és keleti kapcsolatairól (1946), a betlehemes játékok zenéjéről (1943), összefoglalja a Duna-menti népek zenéjének kutatásában elért eredményeinket (1942) valamint a magyar népzene kutatás tudománytörténetét és feladatait (1949).

A negyvenes évek végétől néhány évig az ELTE Folklór Tanszékének docenseként népzene-történeti és verstani kollégiumokat tart, népdal-lejegyzési gyakorlatokat vezet. Néhány folklorista nemzedék neki köszönheti népzenei tájékozottságát és tőle kapta indítását. 1952-től a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályának munkatársa majd vezetője. Nagy érdeklődést és vitát vált ki *A magyar vers ritmusa* (1952) c. könyve, amelynek továbbfejlesztése-gondolása a *Magyar vers – magyar nyelv* (1966) c. munkája. Kodály felkéri *A magyar népzene* c. tanulmányhoz (1952), a máig legteljesebb összefoglaló népzenei példatárát állítja össze. Közben népzeneünk őstörténetével (*Ugor réteg a magyar népzeneben*, 1950–1953), az új népdalstílus kialakulásával (1955), népi tánczenével (*Somogyi táncdallamok*, 1954), hangszeres zenével (*A duda hatása a magyar népi tánczenére*, 1956), majd legnagyobb erővel a népballadával foglalkozik. Egy új balladaantológia közreadása után (Csanádi – Vargyas: *Röpülj páva, röpjélj*, 1954.) a *Kutatások a népballada középkori történetében* c. összehasonlító tanulmánysorozatával (1959–1962) termékeny vitát kiváltva, a ballada-

kutatás reneszánszát indítja meg nemzetközi viszonylatban is (könyve angolul 1967-ben jelent meg).

A hatvanas évektől a Kodály vezette MTA Népzene Kutató Csoport főmunkatársa, az európai népdalkatalógus és a számítógépes népdalrendszerezés megindítója. Nemzetközi népzenei és folklorisztikai fórumokon gyakran képviseli hazánkat. 1970–1974-ig a Népzene Kutató Csoport igazgatójaként meggyorsítja a Magyar Népzene Tára munkálatait, elősegíti az ún. dallamtörténeti munkacsoport kialakulását. Sürgető erőfeszítése eredményeként jelenik meg 1973-ban az MNT VI. kötete és a most sajtó alatt lévő VII. kötet munkálatainak javarésze is elkészül. A mindennapos hivatali teendők mellett a fiatal népzene kutatók képzésére is időt szentel; szerkeszti a Népzene és zenetörténet c. sorozatot (1972–), befejezi a *Magyar népballada és Európa* c. monumentális művét (1976), amelynek mellékterméke a *Balladaskönyv* (1979). Elkészíti *A magyarság népzeneje* c. könyvét (sajtó alatt), amely Bartók és Kodály alapvető munkái után a harmadik szintézis a magyar zenéről.

1975-től az MTA Zenetudományi Intézete tudományos tanácsadójaként ismét népzene nék őstörténete felé fordul. Újra foglalkozik a regős-énekekkel (*Ethnographia* 1979), elkészíti a Magyar Zenetörténet Kézikönyve I. kötete számára az őstörténeti fejezetet (*Ethnographia* 1980). Jelenleg az MNT VIII. kötetének összeállításán és a Magyarság Néprajza zenei fejezetén dolgozik.

A magyar néprajzi, népzenei kutatások sokoldalú, fáradhatatlan, mindig új utakat törő, kiemelkedő tudósának kitüntetése alkalmából további munkaerőt, munkakedvet kívánunk, hogy példamutatása még továbbra is sokakat magával ragadjon.

M. Gy.

Andrásfalvy Bertalan Erixon-díjat kapott

A Sigurd Erixon alapítványát gondozó svéd bizottság az Erixon-díjat 1980-ban Andrásfalvy Bertalannak, a Magyar Néprajzi Társaság főtítkárnak ítélte.

Az európai etnológia fejlesztésére tett alapítványból a díjat az alapítványgondozó bizottság alapította olyan európai kutatók kitüntetésére, akik a szaktudomány művelése mellett a nemzetközi együttműködés, tudományos kapcsolatok kiépítése terén is kiemelkedő érdemeket szereztek. A díj Skandináviában teendő kutatóutat biztosító ösztöndíj.

Az Erixon-díj odaítélését a bizottság májusban Pécsen, a Janus Pannonis Múzeumban rendezett ünnepségen jelentette be. Az Erixon-

díj ezzel másodszor került Magyarországra, 1973-ban Hofer Tamás kapta meg.

Kisbán Eszter

Barabás Jenő köszöntése

1980. március 25-én az MTA Néprajzi Kutató Csoport vezetői és a Magyar Néprajzi Atlasz munkatársi kollektívájának tagjai bensőséges ünnepségen köszöntötték Barabás Jenőt 60. születésnapja alkalmából. Az ünnepi köszöntőt mondó Paládi-Kovács Attila igazgatóhelyettes méltatta a jubilánsnak a Magyar Néprajzi Atlasz érdekében évtizedek óta kifejtett áldozatos, szívós szervező és irányító, majd utóbb szerkesztői munkáját. Ismeretes, hogy az MNA 1968-ban kiadott kérdőfüzeteivel végrehajtott, a magyar néprajztudomány történetében szinte páratlan méretű gyűjtőmunka kellő intézményi háttér nélkül indult, feldolgozása is hosszú éveket vett igénybe, s évek óta folyik a kész térképek sajtó alá rendezése. Mindezen munkálatok szervezése, irányítása elsőrenden Barabás Jenő érdeme, aki jelenleg is témafelelősként vezeti ezt a kiemelt tervmunkát.

Pohárköszöntőjében Bodrogi Tibor igazgató a nemzedéktársak né-

hány közös élményét felidézve a tudományszak jó klímájának szükségét, a kutató és oktató intézmények közötti megértés kívánalmát emelte ki. **Barabás Jenő** egyetemi docens részvétele az akadémiai tervmunkákban – mint erre az ünnepelt is utalt válaszában –, jó példája az alkotó, jó szellemű együttműködésnek.

P. K. A.

Nagy Dezső hatvan éves

Nagy Dezső egyforma otthonossággal mozog a néprajz, a történelem- és irodalomtudomány terén. Elsősorban az agrármozgalmak költészete (folklórja), az ipari munkásság tág értelemben vett hagyományai (tehát nemcsak a dalok, hanem a színjátszás, énekkarok, szólások, különféle történetek is) és az amerikai magyarok folklórja érdekli. Szakdolgozatát a rétközi dohányosokról írta, egyetemi doktori értekezését a századforduló agrármozgalmainak költészetéről (mindkettő megjelent nyomtatásban), készülöben lévő kandidátusi értekezésének témája pedig a magyar ipari munkásság folklórja. A jövőben minden idejét Nagy-Budapest néprajzának kívánja szentelni.

Nagy Dezső a munkáshagyományok kutatásának úttörője és egyben legkövetkezetesebb kimunkálója. Összefoglalta pl. egész Csongrád megye munkáshagyományait, vizsgálta Szántó Kovács, Várkonyi, Mezőfi és Áchim mozgalmait, felfedezte a Pokrócz-féle tiszántúli szervezkedés emlékeit, rábukkant a vörös zsoldárookra, összeszedte az amerikai magyarok dalait. Felfigyelt a május elsejei népszokásokra, a bányászmondákra, munkásszínjátszásra.

További sikeres évtizedeket és hasonló szép eredményeket kívánunk neki.

Katona Imre

Gunda Béla előadásai az NSZK-ban

Gunda Béla 1980 májusában több egyetem meghívására az NSZK-ban volt előadaskörúton. Részt vett a Hamburgban május 2–4. között tartott Népi gyógyászati és orvostörténeti konferencián, ahol *Vándor gyógyítók Kárpát-Európában* címen tartott előadást. Ugyanezen a kongresszuson Oláh Andor is előadást tartott *A népi gyógyászat befolyása az európai orvostudomány fejlődésére* címen. Gunda Béla május 6-án Münsterben *A mai magyar néprajzi kutatások* címen szemináriumi megbeszéléssel

egybekötött előadást tartott. Ugyanezen a címen számolt be május 6-án a hazai néprajzi kutatásokról a würzburgi egyetemen. A müncheni egyetem Német és összehasonlító néprajzi intézetében pedig *Vándoripar a Kárpátokban* címen tartotta meg előadását. Bambergben Linder Kurt hatalmas méretű magánkönyvtárában az ősfoglalkozási anyagot tanulmányozta. Megtalálta az 1590-ben Londonban megjelent *A Booke of Engines and Traps to take Polcats...* c. rendkívül ritka munka egy példányát, amely a magyar vadászat néprajza szempontjából is fontos. Linder Kurt szívessége révén rövid tanulmányutat tett a Bamberg és Bayreuth közötti frank falvakban. Bécsben részt vett a Herder-díj kiosztásának ünnepségein s könyvtári tanulmányokat végzett a bécsi egyetem néprajzi tanszékének könyvtárában. Tanulmányúttján Sterly J. (Hamburg), Wiegelmann G. (Münster), Brückner W. (Würzburg), Gerndt H. és Schroubek G. R. (München) professzorokkal a további tudományos kapcsolatok elmélyítéséről tárgyalt. A nyugatnémet kollégák élénken érdeklődnek a hazai kutatási eredményeink, a magyar néprajz módszere iránt. Az egyetemi hallgatókat különösen a hazai terepmunka lehetőségei érdekelték. Több hallgató munkáját bibliográfiai tájékoztatással segítette.

Tanulmányutam az Osztrák Köztársaságban

1978. október 1-től Gunda Béla Herder-díjához kapcsolódó ösztöndíjjal egyéves tanulmányúton voltam Ausztriában. Az ösztöndíjat biztosító hamburgi F. V. S. Alapítvány előírásai értelmében a Herder-ösztöndíjasoknak a Bécsi Egyetemen vagy valamelyik bécsi főiskolán kell tanulmányaikat folytatniuk. Így a Bécsi Egyetem Néprajzi Intézetében (Institut für Volkskunde) két féléven keresztül hallgattam a néprajzi előadásokat. Az Intézet névtábláján zárójelben az *Ethnologia Europaea* felírást olvashatjuk, s ez arra kötelezi az Intézetet, hogy oktatói ne csak Ausztria és a német nyelvterület, hanem a különböző nyugat-európai országok valamint az egykori Osztrák–Magyar Monarchia népeinek néprajzáról is hirdessenek meg előadásokat. A néprajzi oktatásban nem csupán az Intézet kislétszámú oktatógárdája, hanem számos meghívott előadó is résztvesz. Ezért az oktatók a legkülönbözőbb néprajzi irányzatokhoz kapcsolódnak. Megtaláljuk közöttük a modern etnológiai irányzatok mellett a régi kultúrtörténeti iskola képviselőit is.

Az Intézet vezetője, Gaál Károly előadásaiban a gazdasági-társadalmi változásoknak elsőrendű jelentőséget tulajdonít a népi kultúra alakulásában, s az azonos típusú kultúrelemeknek az egyes etnikumoktól független megjelenését hangsúlyozza egy-egy európai régióban. Bécsi tanulmányaim

két félévében Gaál Károly „Család–közösség–szomszédság” címmel társadalomnéprajzi előadásokat tartott. Az általa vezetett szeminárium témája: a nő a közösségben volt. Az Intézet társadalomnéprajzi kutatásai az egyetem Gazdaság- és Társadalomtörténeti Intézetével (Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte) közösen folynak. A család – mint az emberi társadalom alapvető egysége – történetére vonatkozó kutatásaikat a Gazdaság- és Társadalomtörténeti Intézet vezető professzora, Michael Mitterauer és egyik munkatársa, Reinhard Sieder foglalta össze: *Vom Patriarchat zur Partnerschaft. Zum Strukturwandel der Familie* (München, 1977) című művében.

A kutatásokba a hallgatókat is bevonják. A néprajzi szeminárium hallgatói 1979 februárjában egyhetes terepmunkán vettek részt a morvamezei Auersthal községben (Alsó-Ausztria), ahol a nők családi, munkamegosztásbeli és társadalmi szerepével kapcsolatban végeztek adatgyűjtést. A terepkutatáson én is résztvettem, Auersthal népi építkezéséről gyűjtöttem anyagot, amely több ponton (a lakóház alaprajzi fejlődése, a tüzelőberendezés–füstelvezetés alakulása) a Kisalföld népi építkezésével mutat rokonságot. A Gaál Károly által vezetett szemináriumhoz minden évben néprajzi gyűjtés kapcsolódik. A gyűjtött anyagot publikálják is. A régebbi szemináriumok hallgatói készítették el a dél-burgenlandi Farkasfalva (Wolfau) és az észak-burgenlandi Mosontétény (Tadten) monográfiáját, amely eddig megjelent, s most van sajtó alatt a dél-burgenlandi Eisenbergben gyűjtött anyag is. A társadalomnéprajzi előadáson kívül Gaál Károly „Monografikus eszköz kutatás” címmel tartott egy másik előadást, amelynek alapjául a dél-burgenlandi Alsóőr (Unterwart), Órisziget (Siget in der Wart), Város-Szalónak (Stadtschlaining) és Ciklin (Eisenzicken) falvakban végzett eszköz kutatásai szolgáltak (K. Gaál: *Zum bäuerlichen Gerätebestand im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien, 1969.).

A fentieken kívül Leopold Schmidt a bécsi Néprajzi Múzeum nyugalmazott igazgatójának kultúrtörténeti szemléletű előadásait hallgattam a népi textilekről. Örökké emlékeztetnek maradnak számomra Richard Wolfram, a Néprajzi Intézet nyugalmazott professzorának gazdag ismeretanyagot nyugvó, bőségesen szemléltetett előadásai a német nyelvterület jeles napi szokásairól. Wolfram professzor előadásai a hallgatók tömegeit vonzották, sokszor 100–120 hallgató előtt beszélt. Az egyes szokásokhoz kapcsolódó táncokat, dalokat – magas kora ellenére – nagy lelkesedéssel saját maga eltáncolta vagy elénekelt. A népszokáskutatásról előttünk kifejtett nézeteit *Prinzipien und Probleme der Brauchtumsforschung* (Wien, 1972) című könyvében foglalta össze. Hasonlóképpen felkeltette érdeklődésemet Klaus Beitzl, a bécsi Néprajzi Múzeum (Museum für Volkskunde) igazgatójának Franciaország néprajzáról tartott előadása. Klaus Beitzl több

mint egy évtizeden át Franciaországban dolgozott, előbb a strasbourgi múzeumban majd a párizsi Musée national des arts et traditions populaire-ben, így előadásait nagy anyag-, irodalom- és terepismerettel építhette föl. Franz **Lipp**, a felső-ausztriai Tartományi Múzeum (Oberösterreichisches Landesmuseum, Linz) nyugalmazott igazgatója Ausztria regionális néprajzáról, Richard **Schneeweis** a bécsi Néprajzi Múzeum nyugalmazott főmunkatársa Lengyelország néprajzáról adott elő. Igen hasznos volt számomra Olaf **Bockhorn** egyetemi tanársegéd néprajzi filmkollégiuma. **Bockhorn** – aki maga is készít néprajzi filmeket – hetenként egy délután levetített nekünk 2–3 néprajzi filmet. A vetítést a filmen bemutatott téma megbeszélése követte.

Mindent egybevetve a két szemeszter előadásai nyomán sikerült a magyar néprajzi anyag közép- és nyugat-európai párhuzamait, a fontosabb kutatásokat és publikációkat megismerni. Az Intézetben alkalmam volt „A nők helyzete a közösségben és a családban Magyarországon” címmel a magyar társadalomnéprajzi kutatások eredményeiről beszámolni.

A Néprajzi Intézet és a Néprajzi Múzeum könyvtárában megismerkedtem az osztrák népi építkezés szakirodalmával. Az Intézet tanulmányi kirándulásán megnéztem a **Maresch** mérnökcsalád magán szabdéri néprajzi múzeumát az alsó-ausztriai Pielach-völgy Loich falujában. **Friedrich Berg**, Burgenland konzervátora a szövetségi Műemléki Hivatalban (Bundesdenkmalamt) az osztrák népi műemlékvédelem eredményeivel ismertetett meg. A stübingi Osztrák Szabdéri Néprajzi Múzeumban (Österreichisches Freilichtmuseum) **Viktor Herbert Pöttler**, a múzeum igazgatója kísért végig. A már teljesen elkészült Osztrák Néprajzi Atlasz (Österreichischer Volkskundeatlas) készítésének elméleti és gyakorlati kérdéseiről **Elisabeth Tomasi**, az atlasz szerkesztőségének munkatársa tájékoztatott.

Egy hetet töltöttem Stájerországban, ahol Grácban a Tartományi Múzeum Joanneum néprajzi osztályának (Steiermärkisches Volkskundemuseum) gyűjteményét mutatta be **Sepp Walter**, a múzeum vezetője. A múzeum mezőgazdasági eszközgyűjteményét Stainz-ban **Maria Kundgraber** ismertette meg velem. Itt a Mezőföld déli részén és a romániai Bánság néhány településén szórványosan elterjedt kukoricagyalu (*Maisrebler*) két példányával is találkoztam. Bécsben az alsó-ausztriai Tartományi Múzeum (Niederösterreichisches Landesmuseum) néprajzi gyűjteményét **Werner Galler** kollégám segítségével ismerhettem meg. Itt az alsó-ausztriai Morvamező és Weinviertel szlovák telepítésű vagy a szlovák és morva lakosságú területekkel korábban igen erős kapcsolatokat tartó falvakban ma is élő húsvéti korbácsolás szokását tanulmányozhattam.

A tanév befejezése után lehetőségem nyílt a dél-burgenlandi Szentkút

(Heiligenbrunn) szőlőhegyén a pincék népi építkezésével és a szőlőműveléssel kapcsolatban terepkutatást végezni. A gyűjtésnél Burgenland kitűnő ismerője, Stephan Aumüller, a ruszti polgári iskola nyugalmazott igazgatója volt segítségemre, aki maga is szenvedélyes néprajzi kutató. Németújvártól (Güssing) 12 km-nyire délre fekvő kis falu, Heiligenbrunn szomszédságában a Hochberg délkeleti lejtőjén egy csoportban találjuk a pincéket (Kellerviertel). Nem földbevájt lyukpincék ezek, hanem ugyanolyan zsúpfedeles boronaépületek, mint a cáki és velemi pincesor vagy a zalai szőlőhegyek épületei. A közel száz boronafalú épület kis része még egyosztatú pince, legtöbb azonban már préhelyiséggel esetleg kis szobával is bővült. A pincékben Heiligenbrunnon kívül Karácsfa (Hagensdorf), Lovászd (Lusing) és Németbükkös (Deutsch-Bieling) szőlősgazdái tárolják főként direkttermő szőlőből készült boraikat.

Több alkalommal jártam a felsőöri (Oberwart) magyar nyelvsziget településein: Felsőörön, Alsóörön (Unterwart) és Őrszigeten (Siget in der Wart). Alsóörön láttam a falumúzeumot és a Galambos Ferenc, helybeli plébános által szervezett nagyszerű állományú könyvtárat is. Megemlítem, hogy a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület *Őrség* címmel egy kis magyar nyelvű folyóiratot és egy kalendáriumot is megjelentet Felsőörben. Sajnálatos, hogy a burgenlandi magyar népsziget néprajzi kutatása a magyarországi kutatók részéről eddig teljesen elmaradt. Ausztriában és az Egyesült Államokban élő magyar származású kutatók végzik el azt a munkát, amelyből nekünk is részt kellene vállalni. A magyar nyelvterület legnyugatibb csoportjának népi kultúrája süllyed el anélkül, hogy valamit is rögzítenénk belőle.

Bécsi tartózkodásom során igyekeztem az osztrák néprajzi életbe minél sokoldalúbban bekapcsolódni. Eljártam a bécsi Néprajzi Társaság (Verein für Volkskunde in Wien) előadásaira. A Társaság központja a bécsi Néprajzi Múzeum, legaktívabb szervezője Klaus Beitzl, aki Leopold Schmidttel közösen szerkeszti a Társaság folyóiratát, az *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*-t. Klaus Beitzl szerkeszti a magyar Néprajzi Híreknek megfelelő *Volkskunde in Österreich* című tájékoztatót is, amely havonta közli a Társaság programját, az osztrák néprajz fontosabb híreit, tájékoztat a kiállításokról, konferenciákról, kiadványokról, tanulmányi kirándulásokról. 1979 júniusában résztvehettem a Társaság burgenlandi kirándulásán, melynek során a Burgenlandi Tartományi Múzeum (Burgenländisches Landesmuseum) új épületét és kiállításait néztük meg Kismartonban (Eisenstadt). A kirándulás délutánján a köpcsényi (Kittsee) néprajzi múzeumban a csehországi Egerland régi népművészetéről rendezett kiállítás megnyitóján vettünk részt. Ezután Nils-Arvid Bringéus, a lundi egyetem professzorának előadását hallgattuk meg az öregasszony-

malom (Altweibermühle) népies grafika svédországi példányainak elemzéséről. Klaus Beitzl szervezőmunkáját dicséri, hogy az utóbbi időben a Társaság könyvkiadói tevékenysége is megélénkült. Legutóbb Leopold Schmidt 1930–1977 között megjelent írásainak bibliográfiáját és a Franz Lipp 65. születésnapjára összeállított emlékkönyvet jelentették meg.

Rendszeresen résztvettem az Osztrák Tudományos Akadémia néprajzi munkaközösségének előadásain, melyeket Richard Wolfram szervezett az egyetem Néprajzi Intézetében. Ezek közül Adalbert Klaar Alsó-Ausztria népi építészetéről tartott előadása emlékezetes számomra.

1978 decemberében résztvettem a IV. Ethnographia Pannonica nemzetközi szimpoziumon a burgenlandi Borostyánkőn (Bernstein), melynek témája a közép-európai nemzetiségek népi kultúrájának alakulása volt, 1979 áprilisában ott voltam az európai protestáns magyar szabadegyetemen az alsó-ausztriai Mönichkirchenben, ahol „Csak tiszta forrásból...” mottóval a magyar folklór különböző területeiről tartottak előadásokat.

Ausztriai tartózkodásom során a felmerülő problémák megoldásában minden alkalommal élveztem az osztrák kollégák segítségét. Tanulmányaim, kutatásaim támogatásáért a beszámolómban névszerint is említett bécsi tanáraimon és osztrák kollégáimon kívül bécsi egyetemi hallgató társaimnak valamint auersthali és heiligenbrunni adatközlőimnek tartozom hálával. Rajtuk kívül Gunda Béla Professzor Urat illeti köszönet, aki a Herder-ösztöndíjra kijelölt és ausztriai ösztöndíjam ideje alatt is hasznos tanácsokkal segítette munkámat.

Lukács László

KISEBB HÍREK

Újjáalakult a *Kárpátok és a Balkán Népi Kultúráját Kutató Nemzetközi Bizottság* magyar szekciója. A magyar szekció elnöke Gunda Béla egyetemi tanár, titkára Niedermüller Péter. Tagjai: Bodrogi Tibor, Földes László, Füzes Endre, Hofer Tamás, Hoffmann Tamás, Istvánovits Márton, Kiss Mária, Kurucz Albert, Martin György, Paládi-Kovács Attila, Selmeczi Kovács Attila, Vargyas Lajos, Vincze István. A magyar szekció újjászervezése során az országos néprajzi intézmények vezetői mellett elsősorban azokat a kutatókat hívták meg a Bizottságba, akiknek munkássága szorosan kapcsolódik a kárpáti területek néprajzi problémáihoz. Az újjáalakult magyar szekció 1980. január 29-én az MTA Néprajzi Kutató Csoportjában megtartotta első ülését, megtárgyalta a kárpáti területek néprajzi kutatásával kapcsolatos aktuális feladatokat.

*

Az ELTE Folklór Tanszéke és az MTA Néprajzi Kutató Csoport közös rendezésében 1979. október 10-én tartott kötetlen konzultációt Eduard Sz. Markarjan, az Örmény Tudományos Akadémia Kultúrakutató Osztályának vezetője *A kultúrakutatás helye a társadalomtudományok rendszerében* c. bevezető előadásával nyitotta meg.

*

Vilko Novak professzor, a Magyar Néprajzi Társaság külföldi tiszteleti tagja 1979. december 8-án Társaságunk plenáris ülésén a magyar–szlovén néprajzi kapcsolatokról nyújtott széles áttekintést, december 9-én pedig az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen *A szlovén népi kultúra struktúrája* címmel tartott előadást.

*

Gunda Bélát, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Herder-díjas néprajzprofesszorát, Társaságunk alelnökét a stockholmi Nordiska Museum 100 éves fennállása alkalmából alapított emlékéremmel tüntették ki. A művészi érmet a Nordiska Museum főigazgatója, Sune Zachrisson adta át a múzeum és az uppsalai egyetem etnográfusainak magyarországi tanulmányútja során.

*

Barabás Jenő kandidátus, egyetemi docensnek a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa „érdemes és eredményes munkássága” elismeréseként a Munka Érdemrend ezüst fokozatát adományozta 1980. április 4-én a Magyar Tudományos Akadémia felterjesztése nyomán.

Az MTA Néprajzi Kutató Csoport valamint a SZUTA N. N. Mikluho-Maklaj Néprajzi Intézete az 1980–1985 közötti ötéves tervidőszakban a két ország akadémiai között megkötött együttműködési szerződés alapján a következő témák közös kidolgozását kezdi meg:

1. Magyarország és a Szovjetunió népeinek kulturális kapcsolata a legrégibbi koroktól napjainkig;
2. Közép- és Kelet-Európa népei hagyományos kultúrájának összehasonlító-tipológiai elemzése;
3. A nemzeti kultúrák kialakulásának metodológiai problémái.

*

1981. őszén az MTA Néprajzi Kutató Csoport nemzetközi konferenciát rendez a sámánizmusról Diószegi Vilmos munkásságának tiszteletére.

Balkisz Karmüseva magyarországi látogatása

B. Karmüseva, a történettudományok doktora, a moszkvai akadémiai néprajzi intézet tudományos főmunkatársa nemzetközi nevű Közép-Ázsia- és nomadizmus-specialista — akinek a VII. Nemzetközi Anthropológiai és Etnológiai Kongresszuson 1964-ben tartott előadása; a budapesti *Viehwirtschaft und Hirtenkultur*-ban 1969-ben megjelent tanulmánya; a lipcsei 1975-ös „Nomádok a történelemben és a jelenben” c. szimpozionon tartott előadása; több előzetes tanulmány után eddigi főműve: *Ocserki etnicseszkoj isztorii juzsnüh rajonov Tadzsikisztana i Uzbekisztana*. Moszkva 1976, tették ismertté és elismertté kutatásait — 1979 szeptemberében kéthetes magánjellegű látogatáson Magyarországon tartózkodott. Felkereste a Néprajzi Kutató Csoportot, a Néprajzi Múzeumot és a Szabadtéri Néprajzi Múzeumot; ellátogatott a nagyiváni–kumadarasi pusztára és a Hortobágyra; pástorkodás-kutatókkal folytatott megbeszéléseket.

Földes László

ÚJ KIADVÁNYOK

Országos népművészeti forráskiadvány

A magyar népművészet tárgyi emlékanyaga nagyon kismértékben van kiadva. Az összefoglaló kiadványok, valamint az egyes speciális témát feldolgozó publikációk mellett a Malonyay Dezső által szerkesztett sorozat félben maradása (1922) óta nem indult meg vállalkozás a népművészeti tárgyak regionális keretekben történő publikálására.

Ezt mérlegelve Domokos János, az Európa Kiadó igazgatója 1980. március 3-án értekezletet hívott össze egy átfogó, megyei kötetekben megjelenő (később esetleg a szomszédos államokban élő magyar csoportok népművészetének bemutatásával kibővülő) népművészeti kiadványsorozat megbeszélésére. Az értekezleten részt vett Tálasi István és Klaniczay Tibor akadémikus, Hoffmann Tamás főigazgató, a Kulturális Minisztérium Múzeumi Osztályának és Kiadói Főigazgatóságának képviselői, a Kiadó szakemberei. A vitára bocsátott javaslat – amit Hofer Tamás állított össze – olyan kötetek kiadását irányozza elő, amelyek összegezik a jelenleg rendelkezésre álló néprajzi ismereteket, sőt azokat ki is egészítik, azonban széles közönséghez szólnak. Minden kötet legalább 5–600 fekete–fehér és színes képet ad közre, valamennyi műtárgy pontos adataival. Egyes megyék esetében kettős kötetekkel is lehet számolni. A kötetenként mintegy tíz ív szöveg összefoglalja a megye táji tagolódására, népcsoportjaira és nemzetiségeire vonatkozó ismereteket, jellemzi az egyes népművészeti műfajokat – a népi építészettől, lakáskultúrától a népviseleteken át a faragásokig, kerámiáig, a „kisműfajokig” – s a megyei készítőközpontokat. A megyék szerző-kollektívái szabad kezet kapnának az egyes kötetek gondolatmenetének kialakítására azzal a megkötéssel, hogy a regionális és csoportok szerinti tagoltság is, a különböző műfajok és készítőközpontok jellemzése is, a történeti változások nyomkövetése is kapjon helyet bennük a tárgyakhoz kapcsolódó formai, esztétikai elemzések mellett. A kötetek a Magyar Helikon bibliofil igényességével készülnének.

A gyakorlati megvalósítást illetően a terv azzal számol, hogy a megyei múzeumi szervezetek és a megyei tanácsok magukévá teszik a kötetek elkészítését – melyek egy-egy megye számára saját népművészeti örökségük kézikönyveit jelentenék – és a szerkesztés, írás, előkészítés munkáit a megyei múzeumok tartják majd kézben, nem múzeumi és megyén kívüli szakemberek bevonásával. Egy-egy kötet előkészítése jelentős feltáró, dokumentáló munkát igényel, ezért kívánatos, hogy minden megye minél

teljesebben vegye számba országos gyűjteményekbe, magángyűjteményekbe került népművészeti emlékeit, és amatőr kutatók bevonásával tegyen erőfeszítéseket a még falvakban lévő tárgyak, épületek, sírjelek, útszéli keresztetek stb. számbavételére. A kötetek előkészítésétől így talán remélhető, hogy a népművészet mostohán kezelt kutatása lendületet vesz, s konkrét helyi célok érdekében mozgósítja az önkéntes gyűjtőket, szakköröket.

A kiadványsorozat tervét az értekezlet jóváhagyta, és elhatározta egy országos szerkesztő bizottság megalakítását (ami mellett megyénként helyi szerkesztő bizottságok is alakulnak majd) és elnöki tisztségének ellátására felkérte Tálasi István akadémikust.

A kiadványsorozat tervével foglalkozott a Magyar Néprajzi Társaság 1980. március 5-én tartott választmányi ülése is, amely támogatását ígérte.

(Időközben a Kulturális Minisztérium Múzeumi Osztálya az értekezlet döntése alapján megkereste a megyei tanácsok művelődési osztályait. Valamennyi megye vállalta, hogy elkészíti saját népművészeti monográfiáját, sőt mintegy tíz megye már az 1981-ben kezdődő ötéves tervperiódusban lehetőséget lát saját kötetének összeállítására – ami egyelőre meghaladja azt az ütemet, amit az Európa Kiadó vállalni tud.)

H. T.

Megjelent a magyar folklór egyetemi tankönyve

A magyar folklór. Tankönyvkiadó, Budapest 1979. 590 l.

Egyetemi tankönyv jelent meg a magyar folklórról. Külső megjelenését tekintve keménytablás, vaskos kötet, ami pedig tartalmát illeti: egyben a magyar folklórisztika első, eddig legteljesebb kézikönyve is. Tehát nemcsak az egyetemi hallgatók oktatásának segédeszköze, hanem a folklórral foglalkozó kutatók, sőt az elmélyültebb érdeklődésű nagyközönség igényeinek kielégítésére is alkalmas. Nem túloz a Bevezető első mondata: „A magyar folklór jelenségeit összefoglaló módon bemutató tankönyvünk nemcsak egyetemi oktatásunk újdonsága, hanem a magyar, sőt bizonyos fokig a nemzetközi folklórisztikának is”, sem az a megállapítása, hogy „még a Magyarság Néprajza III–IV. kötetét (A magyarság szellemi néprajza) is figyelembe véve számos területen tankönyvünk adja a magyar folklór legteljesebb áttekintését”. A könyvet Ortutay Gyula szerkesztette, aki annak megjelenését már nem érthette meg. A szerzők a szerkesztőn kívül a Folklór Tanszék oktatói és meghívott előadói: Dömötör Tekla, Katona Imre, Martin György, Olsvai Imre, Voigt Vilmos. A lektori munkát a szerkesztő végezte.

A Bevezetésben áttekintést olvashatunk a magyar folklorisztika egyetemi oktatásának kevéssé közismert történetéről. Innen ismerhetjük meg a jelen tankönyv előtörténetét is, különös tekintettel az 1966-ban, majd 1969-ben bővítve megjelent *A magyar népköltészet* c. egyetemi jegyzetre, e munka elődjére, s örömmel értesülhetünk a kézikönyvet majd kiegészítő folklór szöveggyűjtemény tervéről. A tankönyv a kézirat gyanánt megjelent egyetemi jegyzetnél jóval terjedelmesebb, eddig hiányzó fontos témák is feldolgozásra kerültek. Az egyes fejezetek témaköre a következő: a folklór és a folklorisztika általános problémái, kutatástörténet, hősepika, ballada, mese, monda, kisépikai prózaműfajok, líra, gyermekfolklór, szokás, dráma, hitvilág, zene, tánc, művészet, a folklór stilsztikája és esztétikája. Részletes tartalmi méltatás helyett hadd emeljem ki a műnek – számos szerző közreműködése ellenére – viszonylagos egységét, jó tagolását, áttekinthetőségét, szakszerűsége mellett olvasmányos, világos, közérthető stílusát, vagyis használhatóságát. A fejezetek végén bőséges bibliográfia igazítja el a további tanulmányokra törekvőt. Rövid, de jól tájékoztató összefoglalást olvashatunk a kötet végén angol és orosz nyelven.

A muzeológus recenzens nem hallgathatja el hiányérzetét: a *Művészet* c. fejezet terjedelme alig több 3 oldalnál. Igaz, hogy ábrák nélkül nehéz a népművészetet ismertetni és legkevesebb hagyománya ennek a területnek van a Folklór Tanszék munkájában. Valóban a népművészet széles területeit a múzeumokban dolgozzák fel a kutatómunkát végző muzeológusok. Tény, hogy e területen még sok rendszerezni való van, és az elméleti eredmények sem közelítik meg a szövegfolklór, a zene- és táncművészet vagy a népi tudat terén elérteteket. Mégis – a Folklór Tanszék és a múzeumi kutatók jövőbeni fokozott, s talán szervezett összmunkájával – pótolható lenne egy további, méltó terjedelmű fejezetben ez a hiány. Kívánatos lenne ez annál is inkább, mert az egyetemről múzeumi területre kerülő fiatal kollégák hivatásukra való jó felkészülését szolgálná ez, s egyben hozzájárulhatna a múzeumi népművészet-kutatás színvonalának emeléséhez. Talán majd a 2. kiadásban!

E megjegyzés nem ünneprontás, hanem nagyon is valós, több oldalról jelentkező igény kifejezése. Mert valóban ünnepi eseménye a magyar folklórkutatásnak e könyv megjelenése. Bizonyítéka és eredménye a Folklór Tanszék magas színvonalú, folyamatosan előrehaladó munkájának. Bizonyára hozzá fog járulni a különböző intézményekben folyó folklorisztikai kutatások elmélyítéséhez, színvonaluk emeléséhez, és ösztönzőjévé válik a további kutatásoknak problémafelvetéseivel. Illesse méltó elismerés e példamutató, közérdekű tankönyv megíróit és mindazokat, akik szép formában való megjelenését előmozdították.

Egyetemi tankönyv a népi építkezésről

Az egyetemi néprajzi oktatásban nélkülözött tankönyvek száma az utóbbi időben örvendetesen gyarapszik: a folklór tankönyv megjelenése után hamarosan napvilágot látott a magyar népi építkezésről szóló kiadvány (Dám László: *Magyar néprajz I. Építkezés*. Tankönyvkiadó, Budapest 1980.). A Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara által kéziratként megjelentetett tankönyv minden bizonnyal nemcsak a debreceni, hanem a budapesti és a szegedi egyetemi néprajzi oktatásban is hasznára lesz e kollégium hallgatóinak. Dám László a népi építkezésnek a hazai szakirodalom által eddig feltárt hatalmas tárgyi anyagát az építőanyagok és épületszerkezetek valamint a lakóépületek fejlődéstörténeti sorba állítható típusai szerint rendszerezi. Interpretálásának aprólékos tagoltsága minden épületelemre kiterjed. Említést érdemel, hogy foglalkozik az egyes háztípusok eredetének történeti kérdéseivel és a lakóház funkcionális tagolódásával. A gazdasági épületek változatos formáit is áttekinti, majd röviden kitér a népi építkezés jellegét kialakító tényezők számbavételére. A kötetet záró ajánlott szakirodalom bősége a témakör iránt érdeklődő szakemberek számára is haszonnal forgatható.

A népi építkezés kutatásához nyújt nélkülözhetetlen segítséget az ugyancsak régóta igényelt kitűnő gyakorlati szakkönyv (Barabás Jenő – Gilyén Nándor: *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*. Műszaki Kiadó, Budapest 1979.), amelynek az egyetemi oktatás is feltétlenül jó hasznát veheti.

Selmeczi Kovács Attila

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár szerkesztői munkálatainak állása

Aligha kell újra hangsúlyozni a hatalmas vállalkozásnak, amelynek eddig két kötete látott napvilágot a bukaresti Kriterion kiadásában (I. 1976. 1225 old.; II. 1978. 1219 old.) néprajzi fontosságát. Hiszen aki csak futólag áttekintette az eddigi két kötetet, annak nyilvánvaló, hogy a nyelvészeti érték mellett a magyar szótárirodalom néprajzi szempontból legfontosabb művét veszi kézbe. A 70 éves Szabó T. Attila köszöntése (*Ethnographia* 88: 139–152) találóan húzza alá a Tárról szólván, hogy az „máris kézikönyve nemcsak a nyelvtudománynak, hanem a néprajznak is. Éppen ezért várja minden kutató feszült érdeklődéssel további köteteknek minél előbb történő megjelenését”.

A legfrissebb értesülés szerint a Tár III. kötetének (Elt–F) gépirata

már hónapok óta a kiadónál van, de a kiadói szerkesztői munka késedelmekedése miatt 1980-ban aligha jelenhet meg. Viszont a IV. kötet (G–H) már csaknem teljesen meg van szerkesztve, sőt a Tár Szabó T. Attila köré csoportosuló munkatársai már az V. kötetben (I–J–K) dolgoznak. A VI. kötetbe a K–L kezdetűek kerülnek. Ezzel elért a Tár szerkesztése a feléhez, s most elsősorban az anyagbőséggel kell megküzdeni; például a K betűvel kezdődő szavakra 250.000 cédula áll rendelkezésre.

Szeretnék itt utalni a Tár egyik kevésbé hangoztatott erényére: a szavak mindegyikének román és német értelmezését is adja, s ez nemcsak anyagának nemzetközi használatát segíti elő, hanem ezen a réven az erdélyi tudományosság nemzetek közötti együttműködésére is jótékony, serkentő hatással lehet.

Földes László

Kós Károly „néprajzi trilógiája”

A hosszú szünet után azt mondhatjuk, tömegesen jelennek meg néprajzi publikációk erdélyi magyar szerzők tollából. Az erdélyi néprajzi kiadványok 10–20 sőt 30 ezres példányszámokban látnak napvilágot. A java természetesen dr. Kós Károly három munkája, az 1972-ben kiadott *Népelet és néphagyomány*, amelynek célja, hogy a néprajz minél több területéről kapjon alapos tájékoztatást az olvasó; pár évre rá jelent meg *Tájak, falvak, hagyományok* c. kötet, amelynek tartalmáról jól beszél címe. Végül az 1979/1980-as évek fordulóján került ki a nyomdából *Eszköz, munka, néphagyomány* c. gyűjteménye, amelynek tizenkét dolgozatával az a célja, hogy – amint az Utunk-ban írja – „a sok ünnep és cifraság után, végre a dolgozók hétköznapi munkája a neki kijáró figyelemben részesüljön.”

Földes László

A magyarországi finnugrisztikai kiadványok

A turkui finnugor kongresszus tiszteletére jelent meg a múlt év végén Budapesten *Hozott Isten, holdacska!* című fordításgyűjtemény Bereczki Gábor szerkesztésében az Európa Könyvkiadónál. A legkülönbözőbb finnugor népek varázsigéit, pogány imádságait, halottsiratók tolmácsolását legjobb műfordítóink vállalták, köztük Illyés Gyula és Rab Zsuzsa.

Szintén az Európa Kiadó jelentette meg Kálmán Béla akadémikus szerkesztésében *Leszállt a medve az égből* című vogul népköltészeti antológiát.

A *Tejút fiai* címmel tanulmánygyűjtemény jelent meg a finnugor mitológia köréből Domokos Péter szerkesztésében. Ugyancsak ő gondozta a finnugor népek népköltészetét bemutató francia nyelvű kötetet, amely 1980. júniusában jelent meg a Corvina Kiadónál.

A Voigt Vilmos vezette Folklór Tanszék ugyancsak a turkui kongresszusra jelentette meg *Artes Populares* c. sorozatának 6. kötetét, amelyben magyar nyelven hozzáférhetővé válnak a tanszék munkatársainak főleg az eddigi finnugor kongresszusokon elhangzott idegennyelvű előadásai.

Az MTA értesítője, a Magyar Tudomány 5. számát teljes egészében a magyar őstörténetkutatás témájának szentelte. A Köpeczi Béla akadémikus vezette szerkesztőbizottság a magyar nép etnogenezisével és etnikai történetével kapcsolatos legújabb eredményeit mutatja be a néprajz, történettudomány, régészet, nyelvészet és filológia valamint az antropológia szemszögéből. Néprajzkutatóink közül hárman szerepelnek a tanulmánykötetben. Hoppál Mihály: *A mitológiai kutatások eredményei*; ifj. Kodolányi János: *A finn etnogenetikai kutatások*; Veres Péter: *A szovjet etnogenetikai kutatás és a magyar őstörténet*.

Veres Péter

Fazekas Mihály: *Kunmadaras juhászata*

Karcag, 1979. 250 l. és 119. kép.

Pásztorokodásirodalmunk ugyan rengeteg részletmunkával, de kevés monográfiával rendelkezik. Márpedig az újabb szempontú kutatások számára a jelenségeket komplexitásukban bemutató, monografikus feldolgozások az igazán értékesek. Fazekas Mihály munkája egészében és részleteiben jól kidolgozott, elrendezett, értelmezett leírás. Országosan hiányt pótló a juhászat társadalmi típusok szerinti ismertetése, valamint a folklór fejezetek.

Földes László

Századeleji leírás a cigányokról

A József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára néprajzi értékű szöveggözlést adott közre Dissertationes c. sorozatának 4. köteteként (Horváth Rudolf: *A magyarországi kóbor cigányok eredete, életmódja, szokásai*. Sajtó alá rendezte és a bevezetést írta Berecz Árpád. Szeged, 1979. 85 l.). A szerény terjedelmű munka szerzője 1911-ben a soproni fegyházban vetette papírra a vándorló cigánykaravánokról szerzett tapasztalásait.

talatait, amiket közöttük nevelkedve, 17 év alatt szerzett. Az írás szándéka ugyan elsődlegesen a kóbor cigányok letelepítése érdekében életmódjuk jellemzőinek feltárása volt a hatóság számára, belső látásmódja miatt egyben gazdag néprajzi anyagközlés is. Különösen érdekes pl. az értékek elrejtéséről, a lopás számos módjáról, a babonákról vagy a jeladás különböző formáiról nyújtott leírás. A kézirat Hermann Antal hagyatékából került a könyvtár birtokába.

S. K. A.

Uralisztikai vonatkozású szovjet néprajzi könyvek

A turkui kongresszusra való felkészülés jellemezte az utóbbi évek szovjet finnugrisztikai kutatását is. Több olyan monográfia jelent meg, amely nagymértékben gazdagítja a nemzetközi uralisztikai szakirodalmat. 1976-ban jelent meg posztumusz kiadványként a nemrég elhunyt neves szamojéd kutató, B. O. Dolgih folklórgyűjteménye: *A nganaszanok mitológikus jellegű meséi és történeti mondái* (Mitologicseszkie szkazki i isztoricseszka predanyia nganaszanov. Moszkva.) Ugyanebben az évben került kiadásra L. V. Homics leningrádi kutató *A nyenyeczek etnogenezise és etnikai története* című munkája. 1977-ben adott ki egy monográfiát a votjakok tradicionális kultúrájáról P. V. Pimenov (Udmurtü. Komponentnünj analiz etnosza. Leningrád.) Fontos hiányt pótol az 1892-ben alapított tomszki egyetem néprajzi gyűjteményét leíró katalógus (Katalog etnograficseszkih kollekcij muzeja archeologii i etnografii Szibiri tomszkogo universziteta. Tomszk 1979.) Itt kell még megemlíteni V. N. Csernyecov özvegye V. I. Moszinskanak az obiugorok lótarásának mind-ezidáig vitatott kérdéséről írt tanulmányát, amely a múlt évben jelent meg Tomszkban a Szibéria néprajzával, régészetével és történelmével foglalkozó tanulmánykötetben (Isztorija, archeologija i etnografija Szibiri. Tomszk. 1979. Szerkesztő: N. A. Tomilov). A szóban forgó írás rövidített formában francia nyelven jelenik meg az Acta Ethnographica 1981-es számában.

Veres Péter

Szovjet finnugrisztikai tanulmánykötet

Ebben az évben jelent meg Moszkvában a Szovjetunió északi kis népeinek etnogenezisét összefoglalóan elemző tanulmánygyűjtemény: *Et-nogenez narodov Szevera*. (Nauka kiadó, Moszkva 1980.) A könyvben

több cikk finnugrisztikai vonatkozású. Ju. B. Szimcsenko: A szubarktikus és sarkkörön túli Eurázsia urali nyelvcsaládhoz tartozó népei kialakulásának korai szakaszai; T. V. Lukjacsenko: A lappok etnogenezise; V. I. Vasziljev: Az északi szamojéd népek (nyenyecsek, enyecsek és nganaszánok) kialakulásának problémája; Sz. I. Wainstein: A szajáni réntartás eredete (a tuvaiak és tofalárok etnogenezisének kérdése); Z. P. Szokolova: Az obi-ugorok és szölkupok etnogenezisének problémái; I. Sz. Gurvics – Ju. B. Szimcsenko: A jukagirok etnogenezise. A tanulmányok többségét a moszkvai N. N. Mikluho-Maklaj Néprajzi Intézet szibériai népekkel foglalkozó kutatói írták. Szerkesztő: I. Sz. Gurvics osztályvezető.

Veres Péter

Megjelent a szlovák néprajz és folklorisztika bibliográfiája (1960–1969)

A szlovák néprajztudomány rohamos fejlődését mi sem reprezentálja jobban, mint az egyre terebélyesebbé váló bibliográfiai összeállítások. A legújabban megjelent kötet (Milada Kubová: *Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za roky 1970–1975*. Bratislava, 1979. 421 lap) 2599 címet tartalmaz a felölelt 6 évről, míg a megelőző 10 évből 1849 címet tartalmazott ugyane szerző összeállítása (*Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za roky 1960–1969*. Bratislava, 1971. 194 lap).

A szlovák bibliográfiai összeállítások, mint a publikációs anyagban való tájékozódás elsőrangú segítői, fontosságát számunkra nem kell hangsúlyozni; a szlovák az a szomszéd népünk, amelynek népi kultúrája igen hosszú időn át széles sávon érintkezett a magyarral, s ahol a kölcsönviszonyok elevenségét, hatékonyságát a történelmi fejlődés alapjaiban azonos volta mellett az is elősegítette, hogy nem volt a két nép között lényeges műveltségbeli és vallási különbség (mert pl. másutt az ortodoxia sok kölcsönkapcsolatnak útját állta).

A szlovák bibliográfiák használatát jelentősen megkönnyíti világos és következetes anyagkategorizálásuk: a tizedes rendszerhez közelálló szisztéma szerint az anyagot 11 (római számmal jelzett) főcsoportba osztják: 0. Általános rész; I. A népesség foglalkozása, termelés, eszközök, kereskedelem, szállítás–teherhordás; II. Táplálkozás; III. Viselet; IV. Település, ház, berendezés; V. Társadalmi szisztéma, kapcsolatok; VI. Szokás; VII. Népi tudás, hitvilág; VIII. Népművészet; IX. Népi szóbeli költészet (slovesnost'); X. Dal, zene, tánc. – Természetesen e főcsoportok tovább tagolódnak. Minthogy már a korábbi bibliográfiák ugyanezt a beosztást követték (pl. Rudolf Žatko: *Výberová bibliografie ľudovej kultúry*

karpatskiej na Slovensku. H. n. 1962.). Az itt adott beosztás a többi bibliográfiában való eligazodáshoz is érvényes. A bibliográfiai felsorolást szerzői és helynévmutató teszi e szempontokból is áttekinthetővé.

Földes László

Monográfia az északi szamojéd népekről

V. I. Vasziljev: *Az északi szamojéd népek kialakulásának problémái* (Problemü formirovanija szevero-szamojyiszkie narodnosztej).

Nauka-kiadó, Moszkva 1980. 249 l.

Az Ural hegységtől keletre Nyugat-Szibéria végtelen tundráin ill. tajgai őserdejében élő — a magyarokkal rokon — szamojéd népek: a nyenyecék, nganaszánok, enyecék és szelkupok kialakulásával valamint etnikai történetével foglalkozik a szerző, aki a moszkvai Néprajzi Intézet északi népeket tanulmányozó osztályának tudományos főmunkatársa. A mű nagy hiányt pótol, mivel ebben a témában hasonló jellegű összefoglalás még nem látott napvilágot. A monográfia akadémiai doktori disszertációnak készült, amelynek legfontosabb eredményeit a turkui finn-ugor kongresszuson ismerteti a szerző.

Vasziljev főleg saját gyűjtésű néprajzi anyag alapján — bevonva a régészet, nyelvészet, toponimikai és antropológiai kutatások legújabb eredményeit is — részletes képet rajzol az urali őshazából kiváló szamojéd csoportok kialakulásáról és további sorsáról egészen a XX. század elejéig. Nagy figyelmet szentel a különböző szamojéd népeknél meglévő közös nemzetségnevek földrajzi elterjedésének. Különösképpen a *Kara* (darvak) elnevezéssel foglalkozik alaposabban. A számos hasonló nemzetség-elnevezés megléte a szamojédok északi és déli csoportjánál arra utal, hogy e népek elődei az Altáj-Szaján hegységtől kiindulva a tundra felé irányuló migráció közben szállták meg jelenlegi etnikai területüket. Voltaképpen rátelepedtek egy urali jellegű őshonos népességre, amikor nemsokkal az időszámításunk utáni évszázadokban a törökök a tajgába szorították a lovasnomád szamojédokat Nyugat-Szibéria ligetes, sztyeppés mezőségeiről.

A szerző lényegesen továbbfejleszti azt a koncepciót, amely szerint a rénszarvastartás kialakítói Szibériában a mai szamojédok ősei voltak az időszámításunk körüli időben. Fontos megállapítása, amire mások is rámutattak, hogy a szamojédok az obi-ugorok kutya-fogatolási tradícióit átvitték a rénszarvasra. A nagyszabású tundrai nomád réntartás kialakulása, amely főleg a Kola-félszigetig vándorló egységes nyelvjárású nyenyecékre

jellemző, feltehetően kapcsolatban áll a XVII. századi nagyarányú klimatikus változással, ami egész Euráziában érezte hatását, északon pedig a vad rénszarvasok pusztulásához vezetett.

A magyar etnogenezisben is érdemes volna figyelembe venni azt az eredményt, hogy Euráziában a migráció általában keletről nyugat vagy délről észak felé irányult és nem fordítva.

Módszertani szempontból érdeklődésre tarthat számot az *etnogenezis* és *etnikum történet* fogalmak különválasztása. Az előbbin az etnikumnak mint rendszernek a létrejöttét érti a szerző, az utóbbin pedig e rendszernek diakroniában való mozgását, változását. Érdemes volna ezt a koncepciót népünk őstörténeti kutatásában is kamatoztatni.

Veres Péter

IN MEMORIAM

Emlékezés Ortutay Gyulára

1980. március 21-én társadalmi méretű ünnepségsorozat keretében emlékeztünk meg **Ortutay Gyula** akadémikusról, Társaságunk volt elnökéről születésének 70. és halálának 2. évfordulóján.

A Mező Imre úti temetőben nagyszámú tisztelgő közönség előtt került sor síremlékének avatására, amelyen az Eötvös Lóránd Tudományegyetem nevében **Székely György** akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Néprajzi Társaság nevében **Tálas István** akadémikus tartott emlékbeszédet. **Ortutay Gyula** tanítványai és munkatársai nevében **Nagy Ilona** a következőket mondta: „Az értelmesek pedig fénylenek, mint az égnek fényessége; és akik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok, örökkön örökké.” Ez az ősi, naivan bölcs prófécia talál azokra, akiknek életét a tanítani akarás hatotta át: ezen a jusson professzor urunkra is. Tanítványai és munkatársai nevében emlékezem rá, hiszen intézetünkben mindenki számára professzor úr volt.

Egyetemista korunk óta a közelében éltünk, naponta élvezhettük gondolatainak logikáját, szellemének vibrálását, kitarulkozó jellemének derűjét. Tanúi voltunk indulatainak és meghatott pillanatainak is. Hagyta, hogy megismerjük, ahogy ő is megismert bennünket: teljes emberségével akart és tudott is hatni, tanítani. Azon ritka tanáregyéniségek közé tartozott, akik a tudás, és pedig a szigorúan megkövetelt igényes filológiai tudás mellé az emberi tisztességet is megkövetelték tanítványaiktól s ehhez a serkentő példát maguk szolgáltatták.

Csodáltuk sokmindenért: tiszta, világos gondolataiért, hihetetlen munkatempójáért, de talán legjobban azért a különösen ritkán tapasztalható gondosságért, amellyel bármely rendű-rangú ember ügyes-bajos dolga megsegítésére időt tudott szakítani. S ettől nem csorbult sem tudósi életműve, sem közéleti tekintélye.

Nehéz Őt a halállal szembesíteni: annyira szerette és tudta élni az életet. Ezért maradt sokunk számára felejthetetlen utolsó találkozásunk vele: meggyötörve, szinte utolsó erejével eljött közénk, hogy elmondja s mintegy tőlünk várjon igazolást rá: nem volt hiábavaló az élete, a magyar néprajz az elmúlt harminc évben többet tett a népi kultúra megmentéséért, feltárásáért, mint bármikor annak előtte. S ebben kiemelkedően nagy része volt neki is, személyesen is, az általa létrehozott intézmények, az általa nevelt kutatók által is.

Jól kell sáfárkodnunk az örökséggel, amit ránk hagyott. S tudnunk kell, hogy mennyit kaptunk.

Sit ei terra levis.

*

A TIT rendezésében a Kossuth-klubban tartott Ortutay-emlékülés bensőséges hangulatához nagy mértékben hozzájárult az a három előadás, amelyek mindegyike becses tudománytörténeti értékkel idézte fel Ortutay Gyula életének, pályájának korai szakaszát. Voigt Vilmos a pályakezdő folklorista-tudós portréját rajzolta meg; Péter László *Ortutay Gyula és Szeged* című meglehangú előadásában a gyermekkort és diákeveket elevenítette fel, Erdész Sándor pedig arról a Nyírségről igyekezett színes képet adni, ahol Ortutay Gyula első néprajzi gyűjtését végezte, és ahova mindig szívesen tért vissza.

*

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya valamint a Magyar Néprajzi Társaság 1980. március 24-én tartotta emlékünnepségét a Magyar Tudományos Akadémián, amelyen Tolnai Gábor akadémikus emlékezett meg Ortutay Gyula rendkívül sokrétű munkásságáról, tudományos közéletünkben betöltött meghatározó szerepéről.

Györffy István síremlékének megkoszorúzása

Györffy István halálának 40. évfordulója alkalmával, egykori tanítványainak szűkebb köre 1979. október 5-én megkoszorúzta a Mező Imre úti Kerepesi Temetőben a síremlékét.

Vargha László a következőkben emlékezett meg Györffy Istvánról: A mai napon, ezen a szép őszi délelőttön, újból megemlékezünk egykori kedves professzorunkról, Györffy Istvánról, halálának évfordulója alkalmából. A megemlékezés, a megbecsülés nem csupán a tudós professzor emlékét idézi. A hála, a szeretet emlékezése az igaz és a kedves embernek, s a jó nevelőnek is egyaránt szól. Életének, tudományos munkásságának, oktatói és nevelői működésének legnagyobb – máig is érvényes – tanulsága: „...a helyzettudat változásának a felismerése és a haladás elvének és értelmének a vállalása...”

Ezeknek a gondolatoknak a tudatában és értelmével helyezzük el a megemlékezés, a tisztelet és szeretet koszorúját a Magyar Tudományos Akadémia tagja, az egykori Pázmány Péter Tudomány Egyetem Néprajzi Tanszéke ny. r. tanára, a Néprajzi Intézet igazgatója, a Finn-ugor Társaság

elnöke, a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke, – s nem utolsó sorban – a Táj- és Népkutató Központ ügyvezető alelnöke sírján.

Györffy István emlékét továbbra is megőrizve, maradjunk a jövőben is tisztelettudó és hű barátok.

Kardos László emlékezete

Pótolhatatlan veszteség érte a magyar néprajztudományt és az egész magyar szellemi életet. 1980. március 3-án alkotóereje teljében, 61 éves korában meghalt **Kardos László** Kossuth-díjas tudós, a magyar néprajz egyik legszínesebb egyénisége, a NÉKOSZ-mozgalom megindítója, a Györffy Kollégium valamint a Néprajzi Múzeum egykori főigazgatója, volt országgyűlési képviselő, az antifasiszta ellenállás egyik szervezője. Voltaképpen **Kardos László** volt az első magyar marxista etnográfus. Nemcsak elméletben ismerte a marxizmus–leninizmus klasszikusait, 1941-től tagja volt az illegális Magyar Kommunista Pártnak, a háború alatt a budapesti antifasiszta diákellenállás szervezője és vezetője. 1945 tavaszán aktív szervezője a földosztásnak, amely mellett még első munkahelyén, a Teleki Pál Tudományos Intézetben elkötelezte magát.

A főként parasztszármazású fiatalokból álló Györffy Kollégium igazgatójaként indítja el barátaival együtt 1946 tavaszán a népi értelmiség kinevelését és társadalmi elismerését célzó mozgalmat, amely végül is a népi kollégiumok intézményében öltött testet. Eleinte e mozgalom osztályvezetője, majd főtítkára lett. Tevékenységéért, amely a népnek elkötelezett szakértelmiségiek ezreit adta társadalmunknak, harmincéves fejjel a legmagasabb kitüntetésben részesült.

A kultúrforradalom indulásakor aktívan kivette részét a Vallás- és Közoktatási Minisztérium osztályvezetőjeként a Magyar Tudományos Akadémia új intézményeinek létrehozásában, továbbá a korszerű könyvtár, levéltár és múzeumügy elveinek lefektetésében, gyakorlati megvalósításában. Az általa vezetett osztály indította útjára a Múzeumok és Emlékek Országos Központját, amely a néprajzi muzeológia megújulásának is kiindulópontja volt. Majd a Néprajzi Múzeumban dolgozott, ahol szorgalmazója a Magyarság Néprajza szintézis előkészítésének, s nem rajta múlt, hogy az akkor nem valósulhatott meg.

1969-ben publikálta néprajzi monográfiáját, *Egyház és vallásos élet egy mai faluban* c. munkáját. Előző könyve: *Az Őrség népi táplálkozása* (1943) doktori disszertációnak készült. Hamarosan kiadás alá kerül a nazarénusok mozgalmáról írt könyve, valamint *Egy tiszántúli falu életrajza* c. munkája Tiszgaigarról, Pogány Mária gondozásában.

Új munkahelyén, az MTA Néprajzi Kutató Csoportban, ahová 1980. március elején áthelyezték, már nem jelenhetett meg, helyette a végső búcsúra gyülekeztünk, hogy utolsó útjára kísérjük.

Veres Péter

Vakarelski Christo munkásságáról

A bolgár és balkáni etnografiát és folklórt nagy veszteség érte: 1979. november 26-án 83 éves korában elhunyt Vakarelski Christo, a Magyar Néprajzi Társaság Györffy István emlékérmes külföldi tiszteleti tagja.

Vakarelski Chr. 1896. december 15-én Pazardžik közelében Momina Klisura faluban (Bulgária) született. 1916-ban Pazardžikban érettségizett. 1919-től 1923-ig a szófiai egyetemen szláv philológiát tanult, majd 1926-tól 1927 végéig Lengyelországban Poniatowski St., Frankowski E. és Moszyński K. mellett néprajzi tanulmányokkal foglalkozott. Kétségtől nagy hatással volt rá a széles körű koncepcióval rendelkező Moszyński K. Vakarelski Chr. hosszabb időt (1930) töltött Magyarországon is, ahol a Néprajzi Múzeumban dolgozott. Magyarországon dolgozta fel a bolgár aratósarlókat, ekevasakat és csoroszlyákat. Lengyelországból és Magyarországból visszatérve Szófiában a Néprajzi Múzeumban tevékenykedett. 1941-től 1944-ig Skopljeban a macedon Néprajzi Múzeum igazgatója. 1945–1948 között az ő vezetésével működik a Néprajzi Múzeum Szófiában. 1948 után a Néprajzi Múzeum mellett megalakult akadémiai Néprajzi Intézetnél Vakarelski Chr. mint tudományos főmunkatárs dolgozik s az anyagi kultúra osztályát vezeti. Vakarelski Chr. több kitüntetést kapott s 1965-ben Herder-díjjal tüntették ki. Tiszteletére Szófiában 1979-ben ünnepi kötetet adtak ki (20), amelyben magyar etnográfusok és folkloristák is megtisztelték tanulmányaikkal.

Vakarelski Chr. rendkívül sokoldalú etnográfus és folklorista volt. Elsősorban mint fáradhatatlan terepkutatót kell megemlíteni. Főleg a saját anyaggyűjtése alapján dolgozott, de mindig tekintetbe vette a kiterjedt szláv irodalmat is. A bolgár népi kultúrának nincsen olyan területe, amelyre ne foglalkozott volna. Kezdetben a mezőgazdasági eszközök érdekelték (1). A nyelvi és tárgyi anyag figyelembevételével megállapítja a bolgár ekék, boronák, sarlók, kaszák, cséplőeljárások elterjedését és történeti rétegeit. Foglalkozott a bolgár népnyelvi és néprajzi határok kérdésével (2), elkészítette a bolgár folkloreatlasz tervét (3). A kutakról (4), a pásztorkunyhókról (5), a teherhordási módokról (6) német nyelven publikált tanulmányokat. Figyelme kiterjedt a népszokások szinte minden területére (7, 8), de otthon volt a népzene, népköltészet (9) és a népművészet (10)

világában is. Már 1935-ben monográfiát írt a Thráciában és Kis-Ázsiában élő bolgárok néprajzáról (11), majd Dobrudzsa monográfiáját (12) készítette el. Főmunkája a bolgár népi kultúra kézikönyve, amely előbb németül (13), majd lengyelül (14) és bolgárul (15) is megjelent. A munka alapvető a balkáni kultúra megismerése szempontjából is. Vakarelski Chr. etnografiai munkásságát erős nyelvtudományi és régészeti érdeklődés hatja át. A szavak és tárgyak elve szerint dolgozott. Hangsúlyozta a bolgár kultúra szláv jellegét, de ugyanakkor annak óbalkáni-trák, görög és török műveltségi elemeit is tekintetbe vette. Német nyelven több alkalommal áttekintést nyújtott a bolgár néprajzi irodalomról (16, 17, 18, 19). Sajnálatos, hogy nem foglalkozott a Bulgáriában élő nemzetiségekkel. Meg kell említeni, hogy Vakarelski Chr. kitűnő irodalmi ismeretekkel is rendelkezett. Ő fordította bolgár nyelvre a lengyel Reymont W. Parasztok (Chlopów) c. regényét. Kézikönyvei és a Vakarelski- emlékkönyv (20) munkásságáról bibliográfiai áttekintést is nyújtanak. Fentebb említett fontosabb munkái:

1. *Iz vešttestvenata kultura na bālgarite*. Izvestija na Narodnija etnografski muzej VIII–IX. Sofia 1930. 55–109., X–XI. 1931. 131–165., XII. 1936. 61–85., XIV. 1943. 94–128. – *Wurde in Bulgarien der Socha-Pflug verwendet?* A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei, 1971–1972. Budapest 1973. 39–46.

2. *Několko kulturni i ezikovi granici v Bālgarija*. Izvestija na Bālgarskoto geografsko družestvo, II. Sofia 1935. 58–100.

3. *Proekt za bālgarski folklorem atlas*. Sbornik Iširkov, Sofia 1933. 127–138.

4. *Brunnen und Wasserleitungen in Bulgarien*. Folkliv, Stockholm 1939. 1–43.

5. *Die bulgarischen wandernden Hirtenhütten*. Acta Ethnographica, V. Budapest 1956. 1–78., VI. 1957. 1–40.

6. *Arten des Tragens bei den Bulgaren*. Műveltség és Hagyomány, XIII–XIV. Debrecen 1971. 649–671.

7. *Bālgarski praznični običaji*. Sofia 1943.

8. *Svatbenata pesen. Mjastoto i službata i svatbenija obred*. Izvestija na Narodnija etnografski muzej, XIII. Sofia 1939. 1–129.

9. *Istoričeski pesni*. Bālgarsko narodno tvorčestvo v trinadeset toma. III. Sofia 1961.

10. *Bālgarsko narodno iskustvo*. Sofia 1964.

11. *Bit na trakijskitě i maloazijskitě bālgari*. Sofia 1935.

12. *Dobrudža. Materiali k' m vešttestvenata na bālgarite prez perioda na kapitalizma*. Sofia 1964.

13. *Bulgarische Volkskunde*. Berlin 1969.

14. *Etnografia Bułgarii*. Wrocław 1965.
15. *Etnografija na Bălgarija*. Sofia 1974.
16. *Die bulgarische Volkskunde in den Jahren 1914–1927., 1928–1939*. Zeitschrift für Slavische Philologie, VI. Leipzig 1929. 417–418., VII. 1930. 183–209., XVII. 1941. 383–420.
17. *Die bulgarische Ethnographie nach 1918*. Südost-Forschungen, V. Leipzig, 1940. 769–812.
18. *A bolgár néprajzi irodalom 1943-tól 1951-ig*. Ethn. XLIV. 1953. 418–428.
19. *Überblick über die volkskundliche Literatur Bulgariens in den Jahren 1944–1958*. Deutsches Jahrbuch für Volkskunde, V. Berlin 1959. 423–443.
20. *Etnografski i folkloristični izsledvanija*. V čest na Christo Vakarelski po slučaj 80-godišnjinata ot roždenieto mu. Sofia, 1979. 305 l.
21. *Bolgár ekevasak és csoroszlyák*. Népr. Ért. XXIII. 1931. 63–74.
22. *Az aratósarlóok származása és osztályozása*. Népr. Ért. XXIV. 1932. 55–68.
23. *Vajkészítés és eszközei a bolgároknál*. Ethn. XLVIII. 1937. 62–70.
24. *Néhány bulgáriai szőlőművelő eszköz és azok történeti fejlődése*. Műveltség és Hagyomány, I–II. Budapest 1960. 147–163.
25. *Áruszállítás málhás állatokkal a bolgároknál*. Ethn. LXXVII. Budapest 1966. 378–389.

Vakarelski Chr. halálával napjaink egyik kiemelkedő európai népélet-kutatója távozott az élők sorából, aki emberi magatartásával és tudományos szemléletével is mindig kifejezte a bolgár szellemet, a nemzeti és történeti tradíciókat.

Gunda Béla

Implom József
(1899–1979)

Implom József is azok közé a kutatók közé tartozott, akik egész életük folyamán azért fáradoztak, hogy tudományos eredményeiket közkinccsé tegyék. Halálával tehát a helytörténetkutatás és a honismereti mozgalom Békés megyei bázisa is gyengült.

A hagyományos értelemben vett, de még szakosodás nélkül iskolázott helytörténetkutató nemzedék sorát zárta le Gyulán, Békés megyében Implom József halála. Tanárnak készült, s az is maradt egy életen át.

Számos nemzedék nőtt föl szavaim, kapott egy életre szóló útmutatást, hitet és szülőföldjük iránti szeretetet. E szorgalmas és sokoldalú életpálya két évtizedét (1928–1949) a Városi Múzeum (Gyula) irányítása, vezetése kötötte le. Amikor az elhanyagolt, ápolatlan múzeumi gyűjteményt átvette, új tervekkel állott elő. Ezek közé tartozott a tárgyak átletárolása, majd a gyűjtemény új épületbe történő szállítása. Itt nyitotta meg az új, a kor fogalmai szerint modernnek számító helytörténeti kiállítást, ahol bemutatatta Gyulának és környékének régészeti, néprajzi, helytörténeti anyagát.

A Városi Múzeum régészeként több, egykor Gyula várbirtokon állott település helyét határozta meg, templomait tárta fel. Helybeli ásatásai közül a legjelesebb a Ferenc-rendi templom és kolostor feltárása. Tudományos eredményei tovább tisztázták a várbirtoknak és népének középkori történetét. Számos cikkben ismertette néprajzi megfigyeléseit is, a népszokások színes leírásait a gyulai kalendáriumokban tette közzé.

Kutatómunkájával átfogta nemcsak szülővárosa, hanem Békés megye későfeudális-kori történetét, de néprajzát is. Alapos és sokirányú bűvárkodás előzte meg a megye 1695–1848 közötti történetének tanulmányozásához immár nélkülözhetetlen *Olvasókönyvét*.

Ez az idézett mű is bizonyítja, hogy nyugdíjbavonulásával sem szűnt meg dolgozni. Sőt ettől kezdve semmi sem akadályozhatta abban, hogy minden idejét, s maradék erejét városa és e város népe történetének, néprajzának tanulmányozására áldozza.

Bencsik János

Tulogdi János
(1891–1979)

Tulogdi János a Bolyai Egyetem nyugalmazott földrajzprofesszora 88 éves korában 1979. október 1-én elhunyt. Erdély földrajzának alig volt nála kitűnőbb ismerője. A barlangok mélyét éppenúgy ismerte, mint a sziklás hegyoldalakat, vagy a gazdag faragású székely kapukat. Minden írásából áramlik a gazdag népismeret is. Különösen az *Erdély* c. turisztikai-honismereti folyóiratban megjelent cikkeit kell az etnográfusoknak számon tartaniuk. A Radnai havasok alján, az Erdélyi Érchegységben, Torockó vidékén, a Gyalui havasokban, a Tordai hasadékban, a Berettyó forrásvidékén felejtethetetlen kutató utakat tettem meg vele.

Gunda Béla

The first part of the report deals with the general situation in the country and the progress of the work during the year. It is followed by a detailed account of the various projects and the results achieved. The report concludes with a summary of the work done and a list of the names of the persons who have taken part in it.

The second part of the report deals with the financial situation of the institution. It contains a statement of the income and expenditure for the year, and a balance sheet. It also contains a list of the names of the persons who have contributed to the funds of the institution.

The third part of the report deals with the work done in the various departments of the institution. It contains a detailed account of the work done in each department, and a list of the names of the persons who have taken part in it.

The fourth part of the report deals with the work done in the various departments of the institution. It contains a detailed account of the work done in each department, and a list of the names of the persons who have taken part in it.

The fifth part of the report deals with the work done in the various departments of the institution. It contains a detailed account of the work done in each department, and a list of the names of the persons who have taken part in it.

The sixth part of the report deals with the work done in the various departments of the institution. It contains a detailed account of the work done in each department, and a list of the names of the persons who have taken part in it.

TARTALOM

Társasági hírek	1
Tudományos tanácskozások	7
Személyi hírek	18
Múzeumi hírek	21
Kutatóink életéből	35
Kisebb hírek	45
Újabb kiadványok	47
In memoriam	57

NÉPRAJZI HÍREK

ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN

Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:

Imre Gráfik

Attila Selmeczi Kovács

1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12. Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über
das Programm der Ungarischen
Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde
in Ungarn.